

**SZENT ISTVÁN EGYETEM
KERTÉSZETTUDOMÁNYI KAR
BUDAPEST**

Fenntarthatóság és önellátás kérdései Krisna-völgy és a nemzetközi ökofalu-mozgalom kapcsán

Gubicza Gábor

Kertészmérnöki alapképzési szak

Készült az Ökológiai és Fenntartható Gazdálkodási Rendszerek Tanszéken

Konzulens: Dr. Gál Izóra, egyetemi adjunktus

Bírálok: _____

Budapest, 2017.11.13.

tanszékvezető/szakirányfelelős

konzulens

1. Tartalomjegyzék

2.	Bevezetés	5.
3.	Célkitűzés	7.
4.	Irodalmi áttekintés	9.
4.1.	Történeti áttekintés	9.
4.2.	A Global Ecovillage Network és a Magyar Élőfalu Hálózat	10.
4.2.1.	GEN adatbázis; az ökofalvak számának meghatározása.....	11.
4.3.	Definíció; a fenntarthatóság dimenziói	11.
5.	Anyag és módszer	15.
5.1.	Anyag	15.
5.1.1.	Feldolgozott irodalom	15.
5.1.2.	Krisna-völgy	17.
5.2.	Módszer	19.
6.	Eredmények.....	21.
6.1.	Krisna-völgy jellemzése	21.
6.1.1.	Kertészet	21.
6.1.2.	Tehenészet	26.
6.1.3.	Műrti-imádat mint minőség-protokoll, egyéb vallási hatások	27.
6.1.4.	Biogazdaság, lehetőségek.....	27.
6.1.5.	Fenntarthatóság a mezőgazdaságon túl	28.
6.1.6.	Élőfalu, vallási központ és turisztikai célpont: Krisna-völgy hármass identitása és ennek hatása a fenntarthatóságra	30.
6.1.7.	Összefoglalás (Krisna-völgy)	33.
6.2.	Ökofalvak hazánkban és világszerte	36.
6.2.1.	Általános megfontolások.....	36.
6.2.2.	Ökofalu mint krízisreakció, a szerveződés sokasodó akadályai.....	37.
6.2.3.	Ökofalu és ökológiai gazdálkodás	38.
6.2.4.	Rendszerezés.....	41.
7.	Következtetések.....	45.
8.	Összefoglalás	47.
9.	Köszönetnyilvánítás	49.
10.	Irodalomjegyzék.....	51.

2. Bevezetés

„Az ökofalu megalkotott, tradicionális vagy városi közösség, amely tudatosan alakított, helyi tulajdonú, részvételen alapuló folyamatokkal, a fenntarthatóság mind a négy (szociális, kulturális, környezeti és gazdasági) dimenziójában, saját társadalmi és természeti környezetének regenerálása céljából.”

A Global Ecovillage Network definíciója (GEN, 2017)

Jelen dolgozat tárgyát a fenti idézet meghatározta közösségek agrártevékenysége, illetve az ezt közvetetten érintő viselkedésformái és jelenségei képzik. A közösségek nem tekinthetők pusztán mezőgazdasági vonatkozású egyesüléseknek, az emberi tevékenység és jelenlét szinte minden rétege megtalálható és vizsgálható bennük. Mint szoros kapcsolatban, egyfajta vállalt egymásrautaltságban élő emberek közössége, kitűnően alkalmasak antropológiai (Chitewere, 2006) és szociológiai vizsgálódásra, autonóm, zárt – legalábbis arra törekvő - gazdasági rendszerekként pedig az ökonómia érdeklődésére tarthatnak számot. Az ökofalvak gyakran adnak teret a szokványostól eltérő építészeti, energetikai és infrastrukturális megoldások alkalmazásának, így ezen területek műhelyeinek is tekinthetők, minden falu felfogható egy-egy urbanisztikai kísérletként; a települések természeti környezetének rehabilitálására és a minél magasabb fokú önellátás megvalósítására való törekvés révén pedig rendelkeznek környezettani és mezőgazdasági vonatkozással is.

Az ökofalvakkal kapcsolatos agrártudományi munkák száma igen csekély. Míg a társadalomtudományok terén jelentős mennyiségű tanulmány látszik felhalmozódni a bennük megfigyelhető jelenségekkel és a bennük rejlő lehetőségekkel kapcsolatosan, a természettudományok, és főként az agrártudomány részéről – ahogyan ez a források alacsony számából is látszik (Wagner, 2012) – az érdeklődés egyfajta hiánya tapasztalható. Ahogyan a „fenntarthatóság kérdésének” ernyője alá tartozó, az emberi-környezeti interakciót illető dilemmák egyre inkább előtérbe kerülnek korunkban, úgy tűnne egyre kézenfekvőbbnek a – legalábbis részben – ezen dilemmákból születő, működőképes alternatív gyakorlatok beható megfigyelése és elemzése.

Az említett érdeklődéshiány egyik oka lehet, hogy az ökofalvak működése ritkán jár kézzelfogható elméleti vagy technológiai innovációval a mezőgazdaság területén. Innovatív jellegük inkább a már rendelkezésre álló teoretikus és praktikus elemek újrendezésében, és a keletkezett rendszer emberi léptékű alkalmazásában áll. Egy másik jelentős ok lehet a peremmozgalom-jelleg, a megalkotott közösségeken belül folytatott és a konvencionális, társadalmilag igazolt és elfogadott életmód közti radikális különbség - legyen ez vélt vagy valós. (Metclaf, 2012) Még a mozgalom az utóbbi évtizedekben tapasztalt strukturális fejlődése és növekedése ellenére is kijelenthető, hogy a populáció elenyésző hányada él megalkotott közösségekben. (Meijering, 2012; Farkas, 2014) Egy harmadik ok, melyre a dolgozatban az objektivitás megőrzése érdekében a továbbiakban igyekszem nem kitérni, a jelenség „használatatlansága” társadalmunk jelenlegi gazdasági és politikai berendezkedésében.

Tökéletes, teljes körűen működő ökofalu jelenleg nem létezik, függetlenül attól, hogy ennek a tökéletességnek kritériumait a Global Ecovillage Network fentebb közölt definíciója, vagy bármelyik másik, közkézen forgó meghatározás alapján állítjuk fel (Farkas, 2014). A fenntarthatóságnak, a szerveződés céljának

ideái közösségről közösségre változnak, ugyanúgy, mint az adott közösség számára elérhető erőforrások, lehetőségek halmazai. Így esetről esetre eltér a vizsgálatra érdemes tulajdonságok csoportja, ennek következtében az egyes szerveződések ökofaluként való interpretációjának lehetősége is. A mindenkori erősségek és hiányosságok folytonos, dinamikus változása miatt nehézségekbe ütközhet a szemrevételezésre alkalmas elemek elválasztása az arra alkalmatlanoktól.

A fentiek ellenére, ha a közösségi önellátásra, önfenntartó biogazdálkodásra, és a lehető legátfogóbb értelmében „mezőgazdasági fenntarthatóságra” irányuló kísérletekként kerülnek értelmezésre, az ökofalvak által használt gyakorlatok és eszközök sorozatának, kombinációinak vizsgálata olyan eredményeket kínálhat, melyek túlmutathatnak a velük foglalkozók igen szűk - és a résztvevők még ennél is szűkebb - rétegének érdekeltségén, és a szélesebb közönség figyelmére is érdemesek lehetnek.

3. Célkitűzés

A dolgozat célja a nemzetközi ökofalu-mozgalom és a hozzá kapcsolódó hazai kezdeményezések történetének és helyzetének, lehetőségeinek áttekintése, valamint az ökológiai gazdálkodás és az ökofalu-jelenség ideológiai hátterének, célkitűzéseinek összevetése. Amennyiben e megalkotott közösségek tulajdonságai a gyakorlatban is összeegyeztethetőnek bizonyulnak az ökofalu-mozgalom zászlajára tűzött, „hivatalos” célokkal, és a fenntarthatóság ökológiai dimenziójának megvalósítására való törekvés eredményeit ténylegesen képesek felmutatni, úgy indokolt lehet mezőgazdasági modellekként való behatóbb megfigyelésük. Ennek megállapításához szükséges vizsgálni, milyen prioritással bírnak a falvak mindennapjaiban, a lakók elképzeléseiben és motivációiban az étel-miszer-önellátás, az ökológiai környezet rehabilitációja a biogazdálkodás tekintetében, valamint hogy ezek milyen formában, milyen szinten, milyen kompromisszumok árán realizálódnak vagy sérülnek konkrét falvak esetében.

A fentiek érdekében a dolgozat során az ökológiai gazdálkodás és az ökofalu-mozgalom legáltalánosabb ideológiai alapjai, valamint az irodalmi források feldolgozása illetve a somogyvámosi Krisna-völgyben töltött szakmai gyakorlatom során szerzett tapasztalatok „valósága” kerülnek összehasonlításra és szembeállításra.

4. Irodalmi áttekintés

4.1. Történeti áttekintés

Az ökofalu-jelenség megértésében segítséget nyújthat a mozgalom szellemi elődei fejlődéstörténetének, valamint e fejlődés történelmi és politikai kontextusának legalább minimális szintű ismerete. Ennek okán a következőkben a nyugati kultúrkörben megjelent önszerveződő vagy intencionális közösségek története kerül felvázolásra.

Az ökofalvak elődeinek tekinthető önszervező, intencionális közösségek – ismert és valamiféleképpen dokumentált - története a nyugati kultúrkörben a görög, illetve római antikvitás idejéig nyúlik vissza. Püthagorasz nyomán i. e. 6. században alapult meg egy ideális társadalomforma megvalósításának céljával a „Homakoeion”, melynek jellemző gyakorlatai a vagyonközösség, a megosztott élettér, a közös étkezések (Metcalf, 2012). A római birodalmi kultúra helyi ellenpólusaiként létrejövő, a periférikus tartományokra jellemző közösségek, és az ő, autonómításra való törekvésükben kialakított élettereinek példái az ókori zsidó aszketikus hitközösség, az esszéniusok települései (az i. e. 2. századtól az i. sz. 1. század második feléig) (Meijering, 2006). A következő másfél évezredben jellemzően a keresztény egyházat érintő belső hatások alakítják az intencionális kisközösségek történetét. Az i. sz. 13. századtól alapulnak katolikus, szerzetesi hitközösségek, koldulórendek (Bencések, Ferencesek) (Meijering, 2006; Farkas, 2014); ezalatt számos eretnek gyülekezet létesül (pl.: Brethren of the Free Spirit) Európa különböző pontjain (Metcalf, 2012), majd a vallásszabadság ígérétében jelentékeny számú telepet hoznak létre a kolonizáció alá kerülő Újvilágban is (amishok, mennoniták). Megalkotott életközösségnek tekinthetők a reformációval a katolikus egyháztól különváló felekezetek alapította települések is.

A fentiekre a tisztán vallási alapon történő elkülönülés, a társadalmi főáramra jellemző vonásokat, értékeket leváltani nem kívánó szociális berendezkedés a jellemző. A 19. sz. első felében, a születő szocialista ideológia, illetve Owen és Fourier nézetei mentén létrejövő közösségekben már a mindenkori szekuláris alapállapottól való elhatárolódás igénye is megjelenik. A 19. sz. végén a szerveződések főként anarchista ideológia és rövid élettartam jellemzi. Szintén a 19. sz. végén vándorolnak az akkori Palesztína területére az első kibucok megalapítói, hogy létrehozzák földműves kommunáikat (Farkas, 2014).

A 20. század első felének magyar példája a Szentendrén 1930-1945-ig fennálló ún. Bubáni Kolónia. A második világhéget követően első ízben a globális Nyugaton következett be fellendülés az intencionális közösségek történetében, az 1960-as években kezdődő kulturális forradalommal. 1962-ben alapul meg a máig fennálló Findhorn-ökofalu északkelet Skóciában, egy lakókocsi-parkban. Az eredetileg hat családtag alkotta Findhorn mára valószínűleg az egyik legteljesebb és legsokoldalúbban működő faluvá és szervezetté nőtte ki magát. A hatvanas években megalapított egyéb, máig meghatározó és vezető jelentőségű ökofalvak pl. az indiai Auroville (Pais, 2015) és a sri lankai Sarvodaya faluhálózat. Az Egyesült Államok területén kétezernél több megalkotott közösség létesül konzumerizmus-ellenes szellemben (pl.: The Farm, Tennessee állam).

A szovjet blokk területén a rendszerváltozásig az environmentalizmus eszméje komoly akadályokba ütközik, lévén az általa felvetett problémákat a hatalom gyakorlói eleve összeférhetetlennek tartották a szocialista ideológia regnálásával. A Szovjetunió és a „Keleti blokk” feloszlásának szociális és gazdasági utórennései azonban fokozottan termékeny táptalajt jelentenek a megalkotott közösségek számára (Farkas, 2014).

Az 1990-es évek első fele egyszerre hozta magával a nyugat ökofalvainak magasabb szintű összefonódását, valamint a hozzájuk közeledő, tőlük tanuló „keleti” ökofalvak megalakulásának erős hullámát. Jelen dolgozat szempontjából kevésbé fontosak a szintén ekkoriban, nyugaton (legprominensebben talán Dániában) felszaporodó ún. co-housing projektek, melyek urbánus környezetben alkalmazzák az ökofalvakra is jellemző alternatív szociális gyakorlatokat (részlegesen közös tulajdonban lévő élettér, részleges vagyonközösség, stb.). Innentől beszélhetünk magyar ökofalvokról: a rendszerváltást követően Galgahévízen, Gyűrűfűn, Visnyeszéplakon és Drávafokon, Somogyvámoson, Gömörszőlősen, Agostyánban szerveződnek ökofalvak, az ezredforduló után hozzájuk csatlakoznak Máriahalom, a nagyszékelyi KÖRTE, Magfalva és a Szeri Ökotanyák Hálózata. A felsorolt közösségek a Magyar Élőfalu Hálózat tagjai, emellett a „legfiatalabb”, önmagát ökofaluként definiáló kezdeményezés Nyim községben található.

1993-ban a Gaia Trust közbenjárásával létrejön az első nemzeti szintű ökofalu-hálózat Dániában, majd 1995-ben, a már említett Findhornban „Ecovillages and Sustainable Communities for the 21 Century” néven kerül megrendezésre az a konferencia, melyet követően hivatalosan is megalakul a Global Ecovillage Network, az ökofalvakat és a bennük érdekelt, velük foglalkozó egyéneket azóta is összefogó világszervezet (Pais, 2015). A hazai falvak közül Gyűrűfű képviselteti magát a hálózat megalapításánál (Farkas, 2014; Borsos, 2016).

4.2. A Global Ecovillage Network és a Magyar Élőfalu Hálózat

A Global Ecovillage Network (továbbiakban GEN) tevékenységi körébe tartozik a fenntarthatóság témájában történő oktatás, a kapcsolódó technológiai, kulturális és információs erőforrások megosztása és elérhetővé-tétele. Hat, egy-egy kontinenst vagy régiót lefedő alhálózat alkotja, ezek a GEN Europe, a GEN Africa, a CASA (Közép-és Dél-Amerika), a GENNA (Észak-Amerika), a GENOA (Óceánia és Ázsia) és a GEN Fertile Crescent (Közel-Kelet, jelenleg formálódó). Nemzetközi jótékonyági szervezetként jegyzik, központja Skóciában található. Jelen dolgozat megírásánál központi szerepet kaptak a GEN projekt-adatbázisa és az ezt elérhetővé tévő, honlapjukon található keresőmotor, az általuk közzétett bibliográfia, és egyéb elektronikus kiadványaik, beszámolóik. (GEN, 2017)

A közel tucatnyi hazai ökofalu-kezdeményezést összefogó, informális szervezet a Magyar Élőfalu Hálózat (továbbiakban MÉH). A magyarországi falvak 1993 óta rendszeresen megrendezik nyári-téli találkozóikat, ha nem is gyorsan, de folyamatosan bővülő létszámmal, és a kezdetek óta igyekeznek szinkronizálni ismeretterjesztő és kommunikációs tevékenységeiket. (Farkas, 2014) Ezen igyekezet legutóbbi fejleménye a MÉH létrejötte, valamint a közös weboldalon kiadott magazinok (2015-ig jelent meg) és hírlevelek. Noha a 2010-ben alapult Felkelő Nap Egyesület (Nyim) tagságának a MÉH honlapján jelenleg nincs nyoma, a

fiatal közösség vállalta a házigazda szerepét a XXII. Nyári Élőfalu Találkozón, így egyértelműen kapcsolatban áll a hálózattal (MÉH, 2017).

4.2.1. GEN adatbázis; az ökofalvak számának meghatározása

A GEN adatbázisának esetleges hiányosságaira utalhat, hogy benne a MÉH által számon tartott 11 (Nyimmal együtt 12) magyar ökofalu-projekt közül mindössze 4 (Gyűrűfű, Galgahévíz, Somogyvamos, Máriahalom) található meg (GEN, 2017), és ez a szám legalább 2008 óta változatlan (Hári, 2008). Így a hazai közösségek kétharmada ismeretlen a világszervezet előtt. Amennyiben feltételezzük, hogy Magyarország nem az egyetlen hiányosan feltérképezett terület (és figyelembe vesszünk egyéb, a későbbiekben említésre kerülő faktort, melyek hozzájárulhatnak a falvak „rejtőzködő” természetéhez), a tárgyalt közösségek számát illető elérhető statisztikák igen félrevezetőek lehetnek. Arról tehát, hogy mennyi ökofalu létezik, csupán hozzávetőleges becslések ismertek.

Mivel azonban a GEN tevékenysége specifikusabb, mint az esetleg számításbaba vehető további szervezeteké (ilyenek például a WWOOF önkéntes-közvetítő szervezet, vagy a megalkotott közösségeket összefogni igyekvő Fellowship for Intentional Community), az általuk vezetett nyilvántartás tekinthető a „legkevésbé hiányosnak”. Így ha pontos adatokkal nem is szolgálhat, talán képet nyújthat az ökofalu jelenség nagyságrendjéről, legalábbis annak minimumáról. Az elkészítés idején az adatbázis legalapvetőbb mutatószámai szerint világszerte 915 ökofalu-projekt áll kapcsolatban a GEN-el, ezek területi eloszlása a következő: Közép- és Dél-Amerikában 190, Afrikában 148, Észak-Amerikában 224, Óceániában és Ázsiában 151, a Közel-Keleten 26, Európában pedig 452 található (GEN, 2017. X. 8.).

4.3. Definíciók; a fenntarthatóság dimenziói

A GEN által elfogadott definíció, amely Kosha Joubert nevéhez fűződik, már ismert. A másik legismertebb meghatározást Robert C. Gilman, az In Context c. fenntarthatósággal foglalkozó, 1983 és 1995 között megjelenő negyedéves periodika főszerkesztője közölte a folyóirat egyik, az ökofalvakkal is foglalkozó számában:

„emberi léptékű, teljes értékű település, melyben az emberi tevékenység ártalmatlanul idomul a természetes környezetbe oly módon, amely támogatja az egészséges emberi fejlődést és amely a jövőben meghatározatlan ideig sikeresen folytatható” (Gilman, 1991).

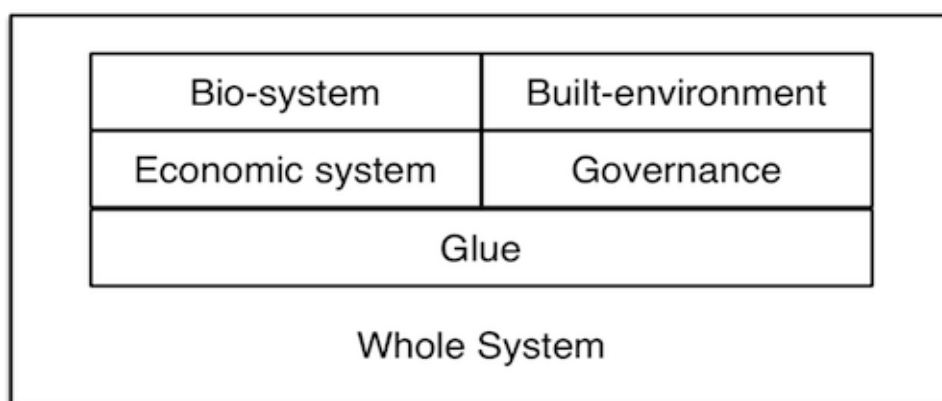
Ez a megfogalmazás, a fenntarthatóság Joubert által is használt, négydimenziós modellje, valamint az ökológiai gazdálkodás egyes IFOAM alap-és irányelvei kerülnek felhasználásra a teoretikus keret felállításában, melyben az ökofalvak és az ökológiai gazdálkodás viszonyát vizsgáljuk, valamint amiben konkrét irodalmi és gyakorlati példák is elhelyezésre kerülhetnek.

Gilman az In Context 29. számában megjelent cikke, melyben a fenti definíció helyet kap, a The Eco-village Challenge (Az Ökofalu Kihívás) címet viseli, és ehhez híven igen részletesen taglalja azokat a kihívásokat, melyekre az írás megjelenésekor fellendülőben lévő mozgalom a leginkább igyekezett megoldásokat találni. Az írás alapulvétele így közvetve arra is rávilágíthat, milyen mértékű előrelépést, a

kihívásoknak való milyen mértékű megfelelést hozott magával In Context #29 kiadása óta eltelt bő negyed évszázad. A fentiek mellett említendő Lantos Tamás (Ománság Alapítvány, Drávafok) definíciója a – magyar közösségek körében egyébiránt az *ökofalu* kifejezésnél szívesebben alkalmazott – *élőfaluról*:

„olyan település, amely részfunkciót tölt be a tájban, mint egészben; így a közösség aláveti magát a táj irányításának (közösség és táj között működik a rész-egész viszony). Ennek megfelelően aktív részt vállal, az anyag, energia és információ településen és tájon belüli keringetésében: egyrészt inputjai helyi forrásokból származnak, és outputjai mások inputjaivá válnak; másrészt a táj dinamikus struktúráját képező körfolyamatokat katalizálja” (Hári, 2008).

A négydimenziós fenntarthatósági modell esetünkben azért lehet szerencsés, mert az elsődlegesen példaként szolgáló ökofalu, Krisna-völgy egyik legmeghatározóbb jellemzője a markánsan megnyilvánuló vallási-kulturális elem, mely tisztán megfeleltethető a fenntarthatóság kulturális dimenziójának. Sok közösség esetén azonban nem határolható el ilyen világosan a kulturális aspektus a másik háromtól, lévén az összefűző ideológiai kapocs és az e köré épülő közös *kultúra* maradék nélkül lebontható a szociális, ökológiai, illetve ökonómiai fenntarthatóságra irányuló törekvések elemeire. Ennek megfelelően létezik az ezt kiiktató vagy a szociális dimenzió alárrendelő „háromlábú szék” modell is, illetve létezik elemzés mely negyediknek a kulturálistól eltérő faktort jelöl meg: Balás gyűrfűről készült elemzésében a társadalmi, gazdasági és ökológiai fenntarthatóság mellett külön faktorként próbálja vizsgálni a politikai fenntarthatóságot (Borsos, 2016). Ezen modelleket leginkább a „lábak” vagy dimenziók horizontális elrendezése, az egységek közti hierarchia hiánya miatt éri kritika, lévén hogy az ökológiai dimenzió adja alapját minden további (gazdasági és társadalmi, összességében emberi) jelenségnek, így ennek megfelelően a helyes modellnek is egymásra épülő elemekből kellene állnia (Dawe és Ryan, 2003) – hasonlóan a maslowi szükségletelmélet piramisához. A kétféle megközelítést némiképp ötvözni látszik a Gilman már említett cikkében leírt „Challenge” ökofalu-modell, melyben a szerző az általa felsorolt négy kihívás (a bioszisztéma, az épített környezet, a gazdaság és kormányzás kihívásai) fölé még két, a négyes rendszert és egymást körülölelő kihívási szintet helyez:

1. ábra, Gilman, In Context #29, 1991

A *Glue* (ragasztó) faktor itt a csoport közös értékeire, viselkedésformáira, gyakorlataira, az ezekből felépülő közös vízióra és a megvalósítás lehetőségeire, valamint a falulakók közti és külső kapcsolatokra vonatkozik –

Krisna-völgy esetében ez jelentheti a vallási elemet. A *Whole System* (teljes rendszer) faktor pedig a benne foglalt tényezők harmonikus, hosszú távon is sikeres fejlesztésére vonatkozik, a köztük lévő egyensúly fenntartására a közösség anyagi, emberi, érzelmi erőforrásainak folyamatos figyelembevételével. Ebben az elképzelésben a „teljes rendszer” jelenti a két legalapvetőbb építőelemre (bio-szisztéma és épített-környezet) felépülő legátfogóbb szerveződési rendszert, és egyben magában foglalja az önálló építőelemek kölcsönhatásait is.

A már fennálló falvak esetében az ilyen jellegű (akár hierarchikus, akár horizontális) modellek mindig csupán mesterséges elválasztások útján vetíthetők a rendszerre, hiszen a törekvések, szabályozások, tevékenységek stb. soha nem feleltethetők meg tisztán egyetlen dimenzióknak vagy „széklábnak”, egymástól való függésük és kölcsönhatásaik inkább az organikus, rendszerelmélet szerinti megközelítést teszik kívánatossá. A négyelemű modell korlátainak ellenére azonban alkalmas az ökofalu mint fogalom és mint feltételrendszer pontosabb megközelítésére, ezért kerül használatra jelen dolgozatban.

5. Anyag és módszer

5.1. Anyag

A dolgozatnál felhasznált anyag jelentős részét az előző fejezetben tárgyalt irodalmi források teszik ki, melyek a szakmai gyakorlatom során szerzett tapasztalatokkal kerülnek összevetésre. A kertészmérnöki alapképzésen előírt tizenöt hetes szakmai gyakorlat utolsó öt hetét Somogyvámoson, Krisna-völgyben töltöttem.

5.1.1. Feldolgozott irodalom

Felix Wagner munkája egy, az ökofalvak akadémiai kutatását illető, 2012-ben közreadott irodalomösszegző tanulmány. A szerző különböző kulcsszavak (különösképp az „ecovillages” és ”intentional communities”) alapján kiterjedt keresést folytatott az interneten, könyvtári katalógusokban és akadémiai adatbázisokban, majd a kritériumrendszerének megfelelő (specifikusan ökofalvakat vizsgáló, 2000-től megjelent) tételeket a megjelenés dátuma, a tanulmány típusa, diszciplína, tartalom, módszertan, kérdések és eredmények és a vizsgált közösségek alapján csoportosította. A feltételeknek megfelelő tanulmányok száma 59, ezek nagyrészt a társadalomtudományok területeiről származnak, mindössze 10 íródott természettudományos megközelítéssel. Utóbbiak az ökológiai fenntarthatóság különféle területeit (energetikai-megoldások, ökológiai lábnyom számítása, szennyvízkezelés) vizsgálták, egy tanulmány pedig egy főként permakultúrás módszereket alkalmazó falu biodiverzitását vizsgálta. Az összegzés komoly hátrányossága, hogy csupán az angol és/vagy német nyelven elérhető munkákról ad számot. Az agrártudományi munkák hiánya mindenesetre árulkodó. Amellett, hogy felhívja a figyelmet az alacsony lakosságszámhoz társuló nagy arányú kutatói jelenlét zavaró és esetlegesen eredménytorzító hatásaira, a fentieket megerősíteni látszik Dr. Borsos Béla (számtalan egyéb, kapcsolódó tevékenysége mellett Gyűrűfű alapító tagja) is:

„...legtöbbször ezek a kutatások sem azt vizsgálják, ami a legfontosabb lenne: mennyire sikerül ezeknek a kísérleteknek kitűzött céljukat elérniük és – a közösségi együttélés mintáit is megújítva – a természeti rendszerekkel jobban összhangban álló emberi települést létrehozniuk.” (Borsos, 2016, p.51)

Az Öko-völgy alapítvány a közelmúltban aktívan is ösztönözni kívánta a Krisna-völgyben történő kutatást, hallgatói tevékenységet szakdolgozati témák kiírásával. Az itt született dolgozatok közül számunkra az ökológiai-lábnyom számításával foglalkozóak (Lánczi, 2009), egy a lakók környezettudatosságát érintő esettanulmány (Kovács, 2010), valamint egy a hazai falvak fenntarthatósági jellemzőit vizsgáló diplomamunka (Hári, 2008) bizonyultak különösen hasznosnak. A Szent István Egyetem Ökológiai és Fenntartható Gazdálkodási Rendszerek Tanszékén az elmúlt évtizedben két dolgozat született az ökofalvakat is érintő témában.

A GEN honlapján rendszeresen frissülő bibliográfia található (Kunze és Avelino, 2017). Bár a listán felsorolt címek között szintén túlsúlyban vannak a szociológiai, ökonómiai megközelítéssel készített tanulmányok, az itt elérhető, angol nyelvű publikációk átvizsgálásra kerültek annak reményében, hogy tartalmaznak az általuk vizsgált falvak mezőgazdasági tevékenységét illető adatokat. A dolgozathoz a lista

2017. 3. 19.-én frissítésre került változata került felhasználásra. A felhasználásra került tételek közül az alábbiak jelentőségét emelném ki:

- Albrecht 2016-os, Humboldt Egyetemen készített diplomamunkájának hipotézise szerint az ökofalu mint *change agent* (változásközvetítő) vehet részt a fennálló berendezkedés ökoszociális fenntarthatóságának előrevitelében mint előkép, aktív alakító. Dolgozata megpróbál felállítani egy keretet melyben ez az absztrakt átalakító hatás megragadhatóvá és számszerűsíthetővé válik. Konkrét információval Sieben Linden ökofaluról szolgál.
- William P. Brecher a 2011-ben bekövetkezett tóhokui földrengés, cunami és az ezek következtében a Fukushima Daiicsi atomerőműben bekövetkezett zónaolvadások katasztrófaegyüttesének fényében világít rá az ún. *social capital* (társadalmi tőke) jelentőségére a kríziseket követő helyreállítási munkálatokban, valamint összehasonlíja az alulról építkező Konohana Family valamint a jóval inkább vállalati jellegzetességeket mutató Millennium City japán ökofalvakat.
- A Worldwatch Institute 2008-ban megjelent State of the World kiadványa tartalmazza Erik Assadourian írását, melyben többek közt a következő ökofalvak kerülnek említésre: Berea College Ecovillage, Los Angeles Ecovillage, Lakabe
- A Wagner és Andreas szerkesztésében jelent meg a Realizing Utopia, Ecovillage Endeavors and Academic Approaches címmel a témához kötődő cikkeket tartalmazó tanulmánykötet.
- Két kanadai megalkotott közösség (OUR Ecovillage és Quayside Village) ökológiai lábnyomának vizsgálatából született Waleed Giratalla diplomamunkája (The University Of British Columbia, 2010)
- Nyolc Egyesült Államok-beli ökofalu esetében mérte fel a megalapításban szerepet játszó motivációkat és a belső társadalmi életet, döntéshozatalt szabályozó mechanizmusokat, valamint a falvak fizikai vonásait Kasper (Kasper, 2008)

A magyar kiadványok közül kiemelkedő az Öko-völgy Alapítvány kiadásában megjelent, immár három kötetet számláló *Beszélgetések az önellátásról* c. sorozat. Az alapítvány munkatársai, Krisna-völgy lakói - ágazatvezetői és külső szakértők között folytatott párbeszédok során keresztül tárul fel a szükségleti és tevékenységi szektorok azon rendkívül széles köre, melyekre egy, az önellátást maga elé célként kitűző közösségnek válaszokat és megoldásokat kell találnia. A *Beszélgetések* teljes értékű „használati utasítás” a teljes értékű településhez és közösséghez – amennyiben ez lehetséges -, így amellet, hogy a leghasznosabb információkkal természetesen a közvetlenül Krisna-völgy mezőgazdaságát érintő dialógusok szolgáltak, a sorozat egészében is szemléletformáló hatással bírt a téma megközelítésekor és a dolgozat elkészítésekor. A terjedelem és összetettség miatt a három kötet részletes ismertetésére e helyütt nincs mód, a későbbiekben a folyamatos hivatkozás mellett kerül majd utalás a konkrét dialógusokra, ahol és amennyiben ez szükségessé válik. Dr. Borsos Béla 2007-ben készített doktori disszertációt, majd 2016-ban jelentetett meg monográfiát Gyűrűfűről, melynek egyik alapítója és évekig hivatalos vezetője volt. Tanulmánya történeti, politikai és legfőképp földrajzi keretek közé helyezi a rendszerváltást megelőzően elhagyatott, majd azt követően az egyik első ökofalu-kezdeményezésként újjáélesztett települést. Az új Gyűrűfű vizsgálja a falu közvetlen előéletét, kitér az elnéptelenedés okaira, ismerteti a tervezés szempontjait és menetét, a kivitelezés nehézségeit, és több mint

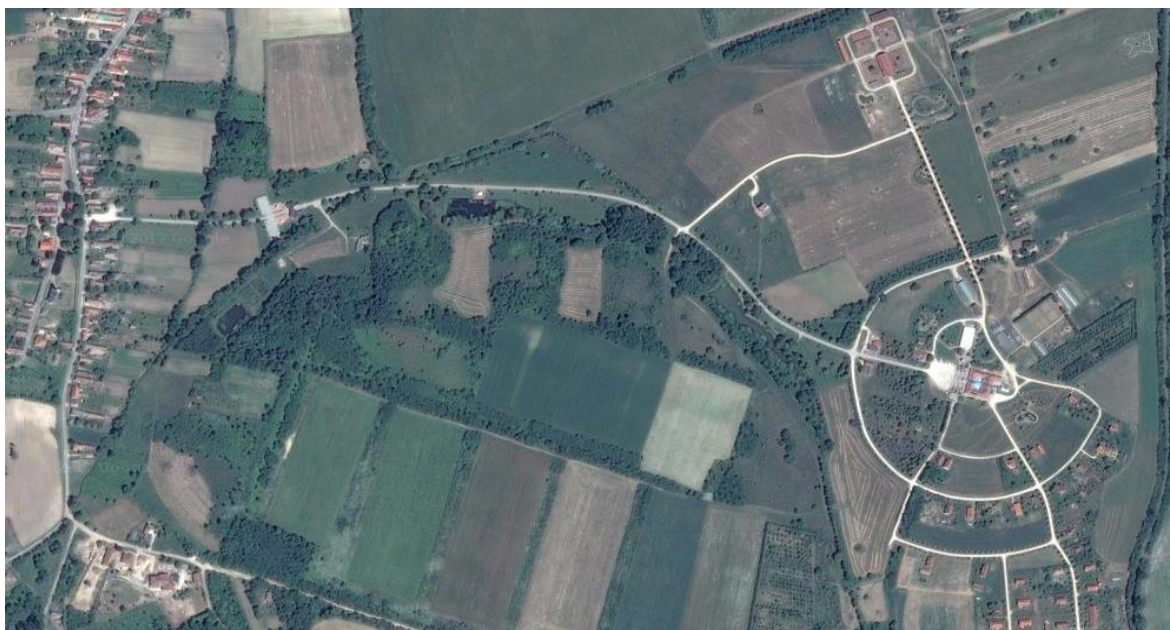
húsz év elteltével a falu által elért eredményeket és az elkövetett hibákat. A társadalomtudományi szemléletmódú ökofalu-kutatás legprominensebb hazai képviselője Dr. Farkas Judit néprajzkutató, akinek publikációi elsősorban történeti információval szolgáltak a hazai falvakról.

A dolgozathoz további információkat szolgáltattak a MÉH által közreadott hírlevél és a 2015-ig megjelent negyedéves magazin egyes számai, valamint a hazai ökofalvak – a már említett tucat - saját szerkesztésű weboldalai és egyéb kiadványai. A saját kiadású anyagok minősége, naprakészsége, használhatósága igen változónak bizonyult, egyes esetekben mégis kénytelen voltam egyéb támpontok nélkül, vagy azok szűkében, ezekre is hagyatkozni néhány falu részleges ismertetésénél. Azon külföldi falvak esetében hasonlóan jártam el, amelyekről az irodalmazás első fázisában használható információkat találtam. Így összességében a következő kezdeményezésekről szóló vagy azokat érintő, saját vagy idegen eredetű anyagok kerültek valamilyen szinten átvizsgálásra:

- Külföldi: Auroville (India), Sarvodaya (Srí Lanka), Findhorn (Skócia), Sieben Linden (Németország), Los Angeles Ecovillage (USA, Kalifornia), The Farm (USA, Tennessee), Ithaca (USA, New York), Konohana Family (Japán), Millennium City (Japán), Crystal Waters (Ausztrália), Berea College Ecovillage (USA, Kentucky), Lakabe (Spanyolország), OUR ecovillage, Quayside Village (Kanada)
- Hazai: Öko-völgy/Krisna-völgy (Somogyvámos), Gyűrűfű, Visnyeséplak, MAGfalva (Gomba), Ormánság alapítvány (Drávafok), Biofalu (Márialom), Gömörszőlős, Természetes Életmód Alapítvány (Agostyán), KÖRTE csoport (Nagyszékely), GAIA alapítvány (Galgahévíz), Szeri Ökotanyák Szövetsége

5.1.2. Krisna-völgy

Krisna-völgy Indiai Kulturális Központ és Biofarm Somogy-megyében, Somogyvámos falu határában található, földrajzi elhelyezkedését tekintve a Dunántúli-dombságban, Külső-Somogyban. A tájat a sakktáblaszerű hálózatot alkotó völgyek és az általuk határolt kiemelkedések alkotják, a legjellemzőbben lösszel fedett terület völgyeiben mészlepedékes csernozjom, magasabban fekvő térségeiben erdőtalajok jellemzőek, a kitett domboldalak és lejtők gyakran erodáltak (Stefanovits, 1999). Külső-Somogy átlagos tengerszint feletti magassága 186 m. A megye nagy részén a napsütéses órák száma évente 1900-2000 h (ötven- és száz éves átlagok alapján), a fagyos napok száma 80-100 között alakul, ezek közül az első általában október 3. dekádjában, az utolsó április közepén fordul elő leggyakrabban. Az uralkodó szélirány ÉNY-DK irányú. Az évi középhőmérséklet 10-11 °C. Az éves csapadékmennyiség átlaga 700 mm körüli (Izményi, 1998). 2016-ban a Krisna-völgyben található meteorológiai állomás mérései szerint az évi csapadékmennyiség 795 mm, az évi középhőmérséklet 12,39 °C volt (Kun, 2017). Növényföldrajzi besorolása szerint a térség a Praeilliricum flóraidék Kaposense flórajárásához tartozik (Borhidi, 2003). A megyét éghajlati adottságai, viszonylagos kiegyenlítettsége az országos átlagnál valamivel alkalmasabbá teszik a biztonságos mezőgazdasági termelésre (Stefanovits, 1999). Közelebbi nagyobb települések a megyeszékhely Kaposvár (kb. 30 km dél-délkeleti irányban) és Fonyód (kb. 20 km észak-északnyugati irányban).

2. ábra: műholdfelvétel Krisna-völgyről, a kép bal szélén Somogyvamos Fő utcájával (Fénykép: Google Maps, 2017)

A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége (MKTKH), mely 1989 óta hivatalosan elismert egyházként működik, 1993-ban vásárolta meg - az azóta folyamatosan bővülő, kezdetben 120 ha-os – területet, azzal a céllal, hogy itt szentírásaiknak és egyházalapítójuk tanításainak megfelelő módon a védikus kultúra alapjain nyugvó életközösséget hozzanak létre a magyarországi hívők, szerzetesek számára. A világon egyébiránt az 1970-es évek óta létesülnek ugyanezzel a céllal hasonló farmközösségek az ISKCON (*International Society for Krishna Consciousness*, a Krisna-tudatúak világszervezete) ösztönzése és felügyelete mellett. A megvásárláskor a terület állapota erősen sérült volt, a rendszerváltást megelőzően itt folytatott intenzív, nagy parcellás szántóföldi növénytermesztés rajta hagyta az átgondolatlan, természetromboló, monokultúrás termelészövetkezeti gazdálkodás bélyegét, többek között leromlott talajállapot, csökkent biodiverzitás, a talajvíz műtrágyahasználatból adódó elszennyeződése fogadta az első telepeseket (Kun, 2012). Az alapítás óta eltelt lassan negyed évszázad folyamán, a beköltözők tevékenysége nyomán a terület arculata alaposan megváltozott: kisméretű parcellák, az ezeket védő-határoló erdősávok, és a még Somogyvamos elrendezésével is éles kontrasztot mutató, szellősen elhelyezkedő épületek láthatóak a 2. Ábrán. A lakók száma a kezdeti 20-25-ről (Kun, 2012) idő közben körülbelül 130 főre nőtt (személyes közlések alapján, 2016), kiegészülve a különféle eseményekre, ünnepekre idelátogató, ideiglenesen itt tartózkodó egyháztaggal. A település tervezett befogadóképessége 300-350 fő körüli (Kun, 2012).

A Krisna-tudat a hinduizmus vaisnavista formáinak egyike. A vaisnavista irányzat a trímurti, azaz a főisten-fogalom három megjelenési formája (Brahma, Visnu és Siva) közül Visnut tekinti elsődlegesnek, a legfőbb istennek. Maga Krisna Visnu egyik földi inkarnációja, a Krisna-tudatúak számára pedig az „Istenség Legfelsőbb Személyisége”, és mint ilyen, imádatuk legfőbb tárgya. Hagyományuk szerint Krisna legutoljára a 16. században, Caitanya Mahāprabhu hindu misztikusként öltött testet, rá tekintenek egyházalapítónak. Noha az ökofalvak között egyáltalán nem ritka a lakosok vallási/ideológiai szempontból homogén összetétele, Krisna-

völgyben a vallás nem csupán mint szociális faktor, hanem mint primordiális rendezési elv érvényesül. Az ember és az univerzum, mint teremtett világ, illetve a teremtő, transzcendens erők/létezők közti viszonyok vizsgálatának igénye, a szakralitás és hit itt a vallásnak, vallásosságnak csupán egy szeletét jelenti: a védikus szentírások értelmezéséből adódó szabályok a hívők életének, a közösség szerveződésének, illetve a közösség és környezete interakciójának szinte minden elemére, jelenségére kiterjednek. Ennek értelmében Krisna-völgy ökofalu vizsgálata során mindvégig szem előtt tartandó, hogy a szekuláris és szakrális a nyugati társadalmi rendben oly megszokottá vált, szinte tökéletes elválaszthatósága jelen esetben nem áll fenn. Amint az a hivatalos elnevezésből is látszik, Krisna-völgy nem csupán az ott élő szerzetesek közösségeként funkcionál. Egyrészt az országos gyülekezet egyik legfontosabb vallási központja. A falu központját jelentő templom- és fogadóépületben találhatók Krisna és Radha (Krisna hitvesének) szobrai (*mūrti*-jai), melyeket a hívek az istenségek anyagi megtestesülésének tartanak, és amelyek egyúttal minden hívői tevékenység - tágabb értelemben a teljes ökofalu- gyűjtőpontját is jelentik. A közösség fizikai és absztrakt szerkezete egyaránt e köré a csomópont köré szerveződik. Az ország másik legjelentősebb temploma valószínűleg Budapesten, Csillaghegyen található. Ennek fényében az állandóan ott tartózkodó „lakosok” mellett folyamatos a hívek ki és beáramlása az ország teljes területéről, gyakoriak a nagy létszámmal lezajló ünnepi rendezvények. Kulturális központként látogatják a Bhaktivédanta Hittudományi Főiskola hallgatói, illetve - főként a hazai ökofalvakhoz képest - kirívó mértékű idegenforgalmat bonyolít le a világi érdeklődők fogadásával. Biofarmként, mintagazdaságként pedig a közösség minél magasabb fokú önellátásának megvalósítása jelenti célját. A terület és a rajta fekvő ingatlanok egyaránt egyházi tulajdonban állnak.

2012-re Krisna-völgy mérete körülbelül 270 hektárra nőtt. Krisna-völgy mezőgazdasága a következőképpen osztható ágazatokra: szorosan összekapcsolódik a szántóföldi növénytermesztés és az ökréset-tenyésztés, a legelők kaszálók és saját felhasználási célra termelő szántóföldek az összterület körülbelül 40%-át teszik ki; az ökofalu saját méhészettel rendelkezik; a gyümölcstermesztés egyrészt összefüggő, vegyes fajösszetételű ültetvény, másrészt szoliter, a Völgyben elszórtan telepített (főként tájfajta) fák révén valósul meg; a zöldségtermesztés térben szétszórtan zajlik egyrészt a bemutatókertészetben (főként friss fogyasztásra, itt fűtetlen termesztőberendezések találhatók), másrészt (a nagy helyigényű, tárolásra és feldolgozásra szánt fajok esetén) nagyobb táblákon a Völgy több pontján; az általános díszítéshez és a templomi szertartásoknál nagy mennyiségben használt virágdísznövényeket az erre elkülönített részen termesztik szabadföldön és fűtetlen fólia alatt; a terület jelentős része parkosított, a díszkertek, nyílt vízfelületek, sövény- és erdősávok kezelése specifikus ágazatnak tekinthető; a termények egy része a befőzőüzemben kerül feldolgozásra, valamint tejtermékek is előállításra kerülnek. Ezek mellett az egyes lakóházak körül az ott élő családok igény szerint művelnek házikerteket.

5.2. Módszer

A Krisna-völgyben eltöltött öt hét alatt mindvégig a zöldségkertészet munkájában vettem részt, ez alkalomszerűen egészült ki a közösség igényeiből fakadó egyéb feladatokkal. A kertészet tevékenységének behatóbb megismerése mellett a többi ágazat látogatásával képet kaptam a mezőgazdasági összetevékenység

alapvonalairól és összefüggéseiről. Emellett az öt hét alatt lezajlott informális beszélgetések a falu lakóival, önkénteseivel, valamint a kertészet külső munkatársaival rálátást nyújtottak az aktív részvétel és a külső szemlélődés különböző lépcsőfokain észlelt sikerekbe és problémákba. A gyakorlati munka, a közös étkezések révén személyesen is tapasztalhattam – még ha csak egyes elemeiben is – az ökofalusi élet „milyenségét”.

A 4. fejezetben felsorolt és jellemzett irodalom feldolgozásának elsődleges szempontja a releváns, mezőgazdasági tevékenységekről történő említések fellelése volt. Krisna-völgy egyfajta alapvető viszonyítási pontot jelentett, az ott folytatott tevékenységnek és az ott észlelt jelenségeknek megfelelőit, illetve az azoktól való eltérések példáit kutattam más ökofalvak esetében az irodalmi forrásokban. A témával kapcsolatos agrártudományi információ igen hiányos, így a bőségesen rendelkezésre álló, a társadalomtudományos diszciplínák területéről származó írások is feldolgozásra kerültek. A másodlagos szempont Krisna-völgy az önellátó mezőgazdasághoz, illetve az organikus gazdálkodáshoz való viszonyának kontextusba helyezése volt, azaz annak megállapítása, hogy a lakosok részéről érzékelt attitűd, illetve a látogatásom során fennálló szervezésbeli sajátosságok mennyiben hasonlítanak/térnek el más ökofalvak ezen jellemzőitől. Tágabb értelemben pedig annak megértése, mennyiben választhatóak el egymástól az ökofalu egyes funkciói, köztük a mezőgazdasági tevékenység, illetve hogy mennyire prominens az a szerep, amely ez utóbbinak jut a megalkotott közösségekben.

A fentiek megértéséhez a vizsgálat tárgya egy több lépésre osztható folyamat során kerül megközelítésre. Első lépésként Krisna-völgy mezőgazdaságának jellemzésére kerül sor, részben gyakorlati tapasztalatok alapján, melyek összevetésre kerültek az ökofalu saját kiadásában megjelent irodalmi anyagaival. A gazdaság jellemzése során szó esik a felfedezni vélt erősségek és hiányosságok, lehetőségek soráról. Ezt követően a vallási és kulturális jellegzetességek a mezőgazdaságra gyakorolt hatása, majd a fenntarthatóság további (ökonómiai és szociális) területein gyakorolt módszerek és az ilyen téren elért eredmények kerülnek ismertetésre.

Második lépésben az irodalmi forrásokban fellelt anyag kerül részletes feldolgozásra. Az itt felmerülő kérdések első csoportja az ökofalu tágabb jelenségi-környezetére vonatkozik: a kialakulásuk körülményeire, az ehhez kapcsolódó egyéni és közösségi motivációra, a közösségek szociális és gazdasági dimenzióira. Ezután a megalkotott közösségek és az ökológiai gazdálkodás vizsgálata következik, a alábbi kérdések alapján:

- Milyen teoretikus kapcsolatrendszer fedezhető fel az ökofalvak és az ökológiai gazdálkodás között a vonatkozó definíciók és alapelvek összehasonlítása alapján?
- Ezen kapcsolat fényében mennyire jutnak prominens szerephez az ökológiai gazdálkodásra, illetve annak egyes irányzataira jellemző gyakorlatok az ökofalvakban?

Az első kérdés megválaszolására a már említett Gilman-féle definíció valamint az ökológiai gazdálkodás alapelveinek összehasonlításával történik kísérlet.

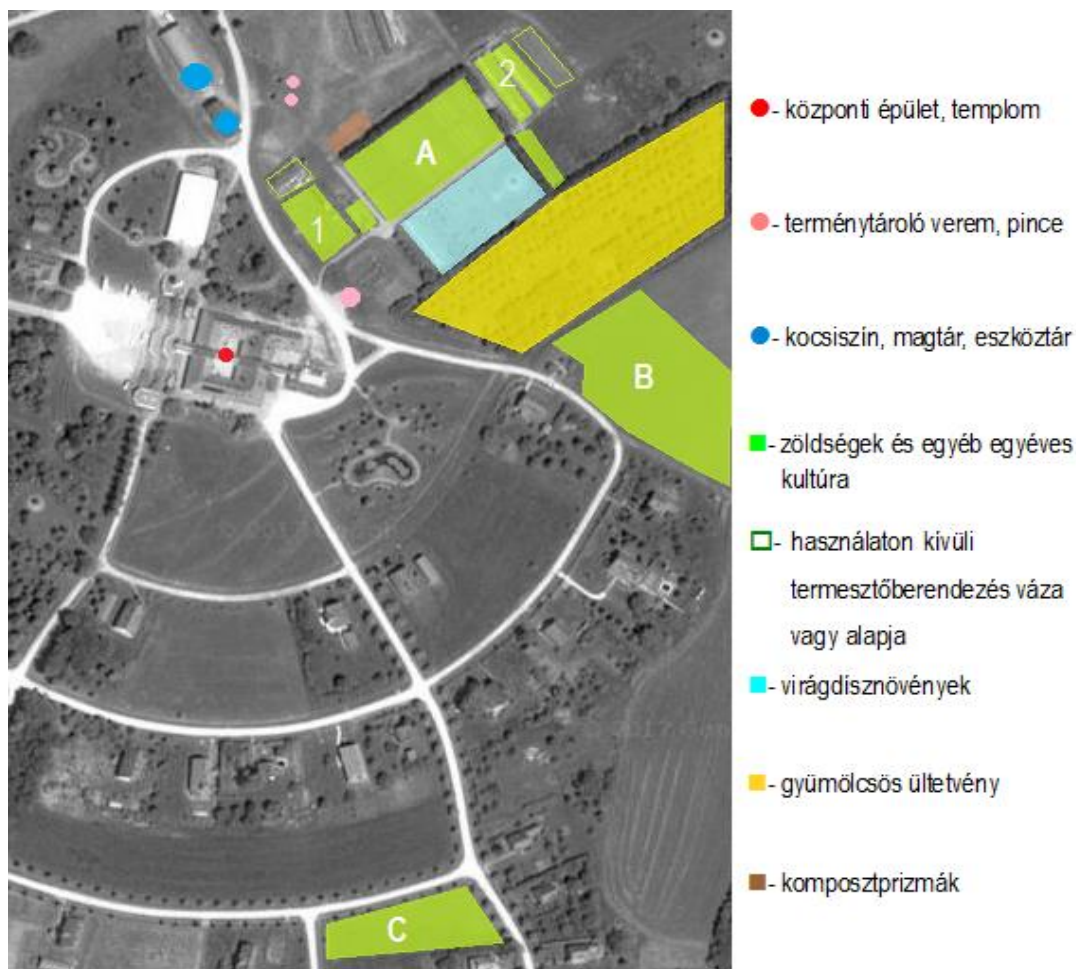
Végezetül a kapott eredmények fényében szó esik Krisna-völgy helyéről a magyar élőfalu- és a nemzetközi ökofalu-mozgalomban, valamint ezen mozgalmak jelenlegi helyzetéről, rendszerezésüknek és az agrártudománnyal való esetleges kapcsolatuknak lehetőségeiről általában.

6. Eredmények

6.1. Krisna-völgy jellemzése

6.1.1. Kertészet

Krisna-völgy kertészete az 5.1. fejezetben leírtak szerint osztható ágazatokra. Saját tapasztalataim túlsúlya miatt a következőkben a zöldségkertészet kerül legrészletesebb leírásra, a gyümölcsészet és a dísznövénykert jellemzésében csupán alkalmi megfigyelésekre, valamint az ökofalu saját, írott forrásaira támaszkodhattam. Fontos megjegyezni, hogy ezen tapasztalatok csupán a kertészet életének egy rendkívül rövid időbeli szeletére vonatkoznak, így egyes elemek ábrázolása (pl. növényösszetétel) pillanatszerű, és rengeteg, a teljes értékű jellemzés és megértés szempontjából elengedhetetlen, de csupán nagyobb időtávlatokban megfigyelhető folyamat és gyakorlat marad a dolgozat által érintetlenül. Az öt hét alatt kirajzolódó kép így semmiképp nem lehet teljes, elég alapot biztosíthat azonban bizonyos, az önellátást és fenntarthatóságot illető tendenciák megfigyeléséhez és értelmezéséhez.

3. ábra, egyes a központi épület közelében fekvő, kertészeti kultúrákkal hasznosított területek 2016-ban (a műholdfelvétel forrása Google Maps, 2017)

Az önellátásra termelő gyümölcsös (mérete 2012-ben két hektár) extenzív technológiával, főként hagyományos és tájfajtákkal üzemel, illetve fontos szerephez jut az ezen fajtákból összeállított érési sor mint strukturális elem. Méretezésénél elviekben a tervezett 300 fős létszámhoz igazodtak. Az összefüggő területeket gyertyános élősovény védi. A kezdeti telepítésekénél ültetett modern fajták, illetve az intenzív művelési mód nem bizonyultak sikeresnek. Különleges, kipróbált fajok az *Amelanchier canadensis* illetve az *Eleagnus umbellata*. A gyümölcsészethez kapcsolódóan megjegyzendő, hogy a tájfajták beszerzése esetenként a környékben folytatott kutatómunkával társult, a Krisna-völgyi gyümölcsészet így akár ritka és értékes fajtaanyagot is tartalmazhat (Kun, 2012.)

A virágdísznövények termesztésére használt terület (a 3. Ábrán kék kiemeléssel jelölve) a bemutatókertészettel szemben helyezkedik el, egy fűtetlen fóliasátorral rendelkezik. A zöldségkertészet térben felosztott, 2012-es adatok szerint 15000 m² összfelületű (Kun, 2012, p.59). 2016-ban a következő, általam is megismert részekből tevődött össze:

- A nagy helyigényű kabakosok táblája (*Cucurbita maxima*, *C. pepo* conv. *pepo* prov. *oblonga*) a központi épülettől délre kapott helyet (a 3. ábrán **C**-vel jelölt részen).
- A nagy mennyiségben termesztett gyökérzöldségek (*Daucus carota* subsp. *sativus*, *Petroselinum crispum*, *Pastinaca sativa*, *Beta vulgaris* subsp. *vulgaris* conv. *vulgaris*) közvetlenül a Somogyvamos felőli bejáratnál kerültek termesztésre.
- *Solanum tuberosum* termesztése folyt egy összefüggő parcellán, a gyümölcsöstől keletre (a parcella a 3. ábrán **B**-vel jelölve).

A központi épülettől északra helyezkedik el az egyéves kertészeti kultúrákkal egyébként legrégebben hasznosított, kis ágyásokkal és nagy diverzitással dolgozó bemutatókertészet, melyet három termesztőberendezés, egy fűtetlen üvegház és két fűtetlen fóliasátor fognak közre:

- Az üvegházban (a 3. ábrán **1** számmal jelölve), annak saját talaján termesztett fajok: *Cucumis sativus* (hosszú termésű hajtató típus), *Lycopersicon lycopersicum* (folytonos növekedésű és féldeterminált típusok), *Hybiscus esculentus* (okra vagy hölgyujj) *Momordica charantia* (karela, keserűdinnye). Utóbbi kettő termesztése kurióznak tekinthető. A karela használt fajtája igen erélyes, folyamatos növekedésű, az üvegházban a két, kb. 70 cm-es távolságra ültetett sor zöldtömege a 2 m magas támrendszerre futtatva Július végére összefüggő alagutat alkotott. Az üvegház a késő téli-kora tavaszi időszakokban palántaneveldeként is szolgál.
- A fóliasátrakban (a 3. ábrán **2** számmal jelölve) az üvegházban is termesztett fajok sora a következőkkel egészült ki: *Capsicum annuum*, *Solanum melongena*, *Cucurbita pepo* convar. *giromontiina*, *Fragaria x ananassa* és *Coriandrum sativum*. A termesztés itt is talajon történik.
- A bemutatókertészet (a 3. ábrán **A**-val jelölve) legfontosabb fajtái szabadföldön, Július hónapban: *Cucurbita pepo* convar. *Giromontiina*, *Capsicum annuum* és *Lycopersicon lycopersicum* determinált növekedésű típusai, *Solanum melongena*, *Phaseolus vulgaris* var. *nanus*, *Fragaria x ananassa*, *Beta vulgaris* subs. *cicla*, *Ocimum basilicum*. Elsődlegesen továbbszaporítás céljával maradtak *Asparagus officinalis*, magfogásra fennhagyott koriander és *Lactuca sativa* var. *capitata* ágyásai a táblán.

Rendszeresen kb. 40 zöldségfaj/fajta kerül termesztésre (Kun, 2012), a fajtahasználatról részletes információk találhatóak a Beszélgetések az önellátásról kiadványsorozat harmadik kötetében. A téli termény- és feldolgozott élelmiszer tárolása okán kialakított, háromhajós közösségi pince ad helyet a kertészet magbankjának: a legtöbb alkalmazott fajta saját magjáról visszavethető, a fenntartó és az új, saját változatok kialakítására irányuló szelekciós munka az ágazat vezetőjének egyik fő célja és feladata. A nemesítés a helyi adottságoknak leginkább megfelelő, ellenálló és a körülmények közt jól termő típusokat eredményezhet, ennek jelentősége hatalmas, a kertészet hosszútávú idő és költséghatékonyságának és az önellátás biztonságának szempontjából gyakorlatilag elengedhetetlen. Ez a tevékenység így a kertészet egyik legnagyobb erősségének tekinthető. Konkrét eredményeiről a Beszélgetések az önellátásról 3. kötete ad számot. A különleges fajok használata szintén előremutató, az okra és a karela növelik az étrendi változatosságot, a kultúrnövények diverzitását, és a hagyományosan termesztett fajoknál potenciálisan kisebb növényvédelmi ráfordítást igényelnek. Hátrányuk lehet, hogy gazdaságosan klímaviszonyaink között egyelőre inkább csak hajtásban termesztethetők. Az évek során Krisna-völgyben kipróbálásra került további fajok például az *Ipomoea batatas*, *Oenothera spp.* (ligetszépe) és a *Portulaca oleracea* kultúrváltozata (Kun, 2012). A fajtahasználatot közvetlenül érintő, vallásgyakorlatból származó tényező az étrend: a hívek táplálkozásából kiesnek az *Allium* fajok, illetve a gombák, melyek közül az előbbiek a növénytársításnál játszhatnak fontos szerepet.

A zöldségeskert érkezőemkor a részleg Krisna-hívő vezetője mellett mindössze egy állandó és egy részmunkaidős külső munkatárssal (mindketten somogyvárosi lakosok) rendelkezett, az ökofalu lakosai csupán időnként (heti-kétheti rendszerességgel) vettek részt rövid foglalkozásként közösségi kertészkedésben. Az öt hét alatt folyamatosan érkeztek és távoztak önkéntesek, az ő jelenlétük valamelyest ellensúlyozta a kertészet munkaerő-hiányát. A gyakorlat folyamán magam is ebben a szektorban végeztem munkát.

A munkaerőhiány egyik fontos következménye a fosszilis üzemanyag használatának növekménye, melyet a terület koncentráltasága és viszonylag kis mérete, a rendelkezésre álló állati vonóerő, valamint a közösségi bolt, a közösségi konyha, a tároló és feldolgozóüzemek közelsége ellensúlyoz. A reggelente kézi erővel betakarított termények rekeszekben vagy kézikocsival szállítva érték el rendeltetési helyüket. A bejáratnál fekvő táblák, illetve a „C” tábla terményeinek szállítása a nagy távolság és mennyiség miatt kézi erővel már nem megoldható, itt az ökrös szekerek jelenthetnek környezetkímélőbb megoldást. Az egyes ágyások talaja kultúraváltás idején rotációs kapával került megművelésre. Az individuális ágyások kis mérete és a taposás veszélye miatt itt az igás állatok alkalmazása kevésbé lenne célszerű, kézi eszközökkel, megfelelő munkaerő megléte mellett azonban egyszerűen kiváltható lenne a gép használata. Növényvédelmi permetezésre ottlétem alatt többször is sor került, egy kereskedelmi forgalomban kapható, őrölt dolomitot és mikroelemeket tartalmazó, rendeltetését tekintve multifunkcionális szer (növényvédő és lombtrágya) került kijuttatásra motoros háti permetezőgéppel. A benzinüzem nyújtotta teljesítményt ellensúlyozta a körülményes munkamenet, a vízfordás, a permetlé keverése és betöltése egy-egy tartálynyi permetlé kijuttatási idejének többszörösét is igénybe vehették a helyszíntől függően, alacsony emberszámmal társulva. Megfelelő szervezés esetén talán ez is kiváltható lenne mechanikus gépek használatával, bár itt több faktor is megfontolandó: a permetszerek hatékonysága/szükségessége, a gyümölcsös permetezésének sajátosságai. A burgonya

sorközművelése és bakhátazása teljes mértékben állati vonóerővel zajlott; a zöldségágyások gyomszabályozásához a legegyszerűbb kézi szerszámok mellett kiválóan bevált eszköz a kézi tolókap. Ezek a technikák mindenképpen üdvösnek tekinthetők a benzinszükséglet mérséklésének szempontjából. A kertészet részét képző, művelés alatt nem álló gyepfelületek szintén az üzemanyag használat csökkentésének potenciális területei lehetnek. Míg a zöldséges és az azt övező gyepfelületek nyírása motoros kaszával történt, a gyümölcsös sorközeiben ez hagyományos kaszával zajlott. Utóbbi szélesebb körű használata a megfelelő területfelosztással (a szarvasmarhák legeltetéshez túlzottan felaprózott gyepfelületek létrejöttének kerülése) kombinálva fenntarthatóbb gyepgazdálkodást tenne lehetővé. Itt megjegyzendő, hogy Krisna-völgy parkosított részeinek gondozása megfigyeléseim alapján javarészt külső munkaerő alkalmazásával, túlsúlyban motoros eszközökkel zajlik. Noha ez a sokszor hátrányos helyzetű falusi lakosság munkalehetősége lévén semmiképp nem nevezhető negatívumnak, a völgy önállóságát nem érinti előnyösen. Az előzőekben felsorolt területek ha nem is drasztikus, de megfontolandó előrelépéseknek adhatnak teret az ökológiai fenntarthatóságot illetően, pusztán a kertészetbe beosztott Krisna-hívők számának növelésével. Noha a talajmunka, növényvédelem és gyepgazdálkodás a gyakorlat öt hete alatt nem emésztettek fel jelentős mennyiségű fosszilis üzemanyagot, hosszú időtávlatokra vetítve, kiegészülve a többi ágazat hasonló jelenségeivel az anyaghasználat már számottevőbb.

A foglalkoztatottak alacsony számának az előzőnél jóval fontosabb következményei a munkacsúcsoknál bekövetkező késések. A munkaerőhiány miatt az optimumnál később került sor többek között növényvédelmi permetezésre, gyomszabályozásra és egyes növényházi zöldmunkálatokra. A késések sokszor látványosan romló állománykondíciót eredményeztek (főként központtól távolabb fekvő, gyökérzöldségekkel és kabakosokkal ültetett táblák gyomosodása, illetve burgonyán a *Leptinotarsa decemlineata* által okozott kártétel tűntek drasztikusnak), és így feltételezhetően jelentékeny termésvesztéshez vezettek. Ugyanezen probléma valószínűleg a gyümölcstermesztés területén is megmutatkozott. Amennyiben az önellátás az elsődleges célok között szerepel, szinte érthetetlennek tűnik, hogy a száz fő feletti lakosságszám mellett az élelmiszer-előállítás két ilyen alapvető szektorában tapasztalható leginkább emberhiány. Egyes, a későbbiekben részletezett tényezők (a „tehenvédelem” illetve Krisna-völgy tágabb értelemben vett multifunkcionalitása) rávilágíthatnak a kialakult helyzet okaira. Szem előtt tartandó továbbá, hogy a fentiekben lefestett helyzet csupán saját gyakorlatom idejére vonatkozik. A helyzet már ennek vége felé javulni látszott, mikor egy frissen Krisna-völgybe érkező, addig nagyvárosi szolgálatot teljesítő fiatal hívő több napon keresztül a kertészetben került alkalmazásra. Az egyik külső alkalmazottól szerzett későbbi értesüléseim szerint az ágazat 2016 őszének folyamán további tagokkal bővült.

A térképen is feltüntetett területen kapnak helyet a komposztprizmák, melyekre a kertészet és a közösségi konyha zöld hulladécai kerülnek, utóbbi tartalmaz idegen eredetű anyagot. A komposzthalmok a frakciók származásától és maximális méretétől függően változó ideig érnek. Az érett komposzt a palántanevelésnél és a zöldségágyások talajának javításánál kerül használatra, a prizmák forgatása kézzel történik. A kertészet tápanyag utánpótlásának fő forrása a tehenészetből származó érett szerves trágya, e mellett növényi készítmények (fekete nadálytő és csalán alapú levek, házi készítésű talaj-probiotikum) kerülnek

használatra (Kun, 2012). Július hónapban a fentebb már említett, kereskedelmi forgalomban kapható növényvédőszer volt az egyetlen, mely kijuttatásra került. A növényvédelem eszköztárát két fő faktor korlátozza. Krisna-völgy egyrészt minősített biogazdaságként üzemel, így érvényesek rá az ezzel kapcsolatos szabályozások. Másrészt a mezőgazdaságban is megjelenik a hinduizmus egyik fontos alapelve, az *ahimsa*, vagyis az erőszakmentesség. E szerint a hívő arra törekszik, hogy a legnagyobb mértékben elkerülje a szenvedés és fájdalom okozását, illetve arra, hogy tevékenységével ne oltson ki életet. Ez elviekben nehezen egyeztethető össze a kártevők elleni védekezéssel, a gyakorlatban az ahimsa csak kompromisszumokkal kerülhet betartásra. A *Leptinotarsa decemlineata* elleni védekezés legprimitívebb, és egyben leghatékonyabb módjának például az imágók és lárvák vízzel félig telt vödörbe való összegyűjtése bizonyult. A bemutatókertészetet a dísnövényekkel ültetett rész felől egy mulcsozott *Rheum rhabarbarum* sáv szegélyezte, egyes kártevőfajok bevándorlását megakadályozandó. Kirívó megbetegedésre vagy fertőzésre a burgonyabogár padlizsánon és burgonyán való elszaporodásán, illetve az egyik fólíasátor uborkáin megjelenő, valószínűleg *Trialeurodes vaporariorum* okozta korompenészen kívül azonban nem találtam példát, ez utóbbi is csupán pár levélen volt érzékelhető. Valószínűsíthető tehát hogy a helyes agrotechnikai gyakorlat, a fajtahasználat és a kímélő szerekkel való védekezés (pl. gyógynövényes „csávázószer”) együttese legtöbbször elégséges a komolyabb termés kiesést okozó károk megakadályozására.

A kertészet jelenlegi kapacitása elméletben a lakosság méretéhez igazított, vagyis optimális körülmények között annak az ágazat terményeire való igényeit teljes mértékben képes lenne fedezni (Kun, 2012, p59). Ennek ellenére a lakosokkal folytatott beszélgetések során több, egymástól eltérő érték hangzott el az élelmiszer-önellátottság mértékét illetően, 30%-tól 80%-ig változóan (ennek valószínű okairól a későbbiekben esik szó). Az alkalmazottak számának már említett fokozása mellett kertészeti termelés bővítésére, biztonságának fokozására a már meglévő infrastrukturális alapok fejlesztése jelenthet kézenfekvő lehetőséget. Az „A” terület ágyásainak öntözése ottlétem alatt kézi erővel zajlott, az előzőleg csepegtető öntözéshez használt gerinccső még nem került eltávolításra. Noha a 2016-os év csapadéokban gazdag volt (konkrét adat az 5.1. fejezetben), az esetleges aszálykárok elhárítása érdekében célszerű lenne az öntözőrendszer karbantartása, illetve ezzel kombináltan talajtakarás intenzívebb használata. A jelenleg is használatban lévő természetöberendezések mellett továbbiak (változó állapotú) használaton kívüli vázai álltak (a 3. ábrán zöld körvonallakkal jelölve). A 2016-ban is használatban lévő, „2” jelű fólíasátrak melletti vázszerkezet használhatóvá tételéhez (amennyiben a rozsdásodás még nem okozott benne szerkezeti károkat) csupán újramázolásra és fóliapalást felhúzására lenne szükség. A jól kihasznált infrastruktúra legjobb példáit talán a tárolóépületek nyújtják. A közösségi pince megépülte előtt félig földbe ázott vermek tették lehetővé a terménytárolást, ma ezek gyümölcstárolásra szolgálnak (Kun, 2012). A termények feldolgozására saját befőzőüzem létesült. Fontos megjegyezni, hogy az egyes háztartások saját kertekkel is rendelkeznek, melyek erősen eltérő mértékben járulnak hozzá a családok élelmiszer-önellátásához.

6.1.2. Tehenészet

A hívők laktovegetariánus diétát követnek, bizonyos további megkötésekkel, így az élelmiszer-alapanyagként előállított állati termékek sora a tejre, (ezen belül is a szarvasmarha tejére) valamint a mézre korlátozódik. Ennek megfelelően a Völgy saját méhészettel és tejelő szarvasmarha-állománnyal rendelkezik, ezekben, a többi mezőgazdasági ágazattal ellentétben, ott tartózkodásom idején kizárólag *bhakták* (avatott hívő, tanítvány) láttak el szolgálatot. A szarvasmarha a hinduizmus, dzsainizmus és zoroasztrizmus vallásaiban szent élőlénynek minősül, a már említett erőszakmentesség és az ebből adódó vegetarianizmus pedig a hinduizmus széles körűen (de nem univerzálisan) elterjedt gyakorlatai. A Krisna-hívők értelmezésében a tehenek gondoskodással történő tartása a megfelelően működő társadalom egyik alappillére jelenti. Így a szarvasmarha-tartás egy szélsőségesen extenzív változatát gyakorolják. A farmon élő és születő egyedek mindegyike saját névvel bír, a jószágokat még „nyugdíjazásukat” követően is gondozzák, illetve abban az esetben is, ha az adott egyed valamilyen oknál fogva nem ad tejet, vagy (ökrök esetén) nem alkalmazható igavonásra, vagyis nem hajt szó szerinti hasznát a gazdaság számára. Az állatok kiöregedésüket követően természetes halállal pusztulnak el, és szertartásos búcsúztatásban, temetésben részesülnek, így az egyedek élettartama akár a két évtizedet is meghaladhatja.

Az ilyen jellegű állattartás nagy területáfordítást von maga után. 2012-ben, a 42 egyedből álló csorda eltartásához szükséges legelők és kaszálók tették ki Krisna-völgy (akkori 270 hektáros) teljes területének közel egyharmadát (Kun, 2012), körülbelül 80 hektárt. Ugyanekkor a saját fogyasztásra szánt szántóföldi növénytermesztés a teljes terület mindössze 10%-át igényelte. A keletkező szerves trágya egy része a legelőkön marad, az istállótrágyát főként a zöldségeskertben, másodlagosan a szántóföldeken, illetve kis mennyiségben egyéb célokra, például növényvédelemben faszékező szer alapanyagaként is használják. A *Gosala* (tehenészet) belső életébe csupán alkalmi látogatóként sikerült betekintést nyernem. Feltűnő az itt szolgálatot végző férfiak magas létszáma, főként a kertészetben ezen a téren tapasztalható hiánnyal szembeállítva. A tehenészet valószínűleg az állatok vallásban elfoglalt helye révén élvez prioritást, illetve az itt végzett munka is ugyanezen okból lehet vonzóbb a szolgálatot választó hívek számára. Még a tehenészet munkaerő-elszívó hatása sem zárható ki, bár ennek kijelentéséhez a tehenészet munkaerőigényének pontos felmérésére lenne szükség.

Az ökrök igavonó erejének bevonása miatt a tehenészet hatáskörébe tartoznak Krisna-völgy önellátásra használt szántóföldjei is. A legfontosabb szántóföldi növények a következők: *Cicer arietinum*, *Medicago sativa*, *Triticum aestivum*, *Triticum spelta*, *Hordeum vulgare*, *Avena sativa*, *Phacelia tanacetifolia*, *Sinapis alba*, *Amaranthus sp.* Bár a gazdaság rendelkezik a szántóföldek állati erővel történő műveléshez szükséges gépparkkal, ez egyelőre csak az önellátásra termelő részeken valósul meg, illetve egyes munkafolyamatoknál itt is csak részben. A júliusban megrendezésre került „aratőnnepen” egy gabonával vetett tábla részben kézi, részben ökrös aratására került sor, egyfajta közösségi programként. A völgy a szántóföldi növények esetében szinte a kezdetek óta többletet termel. (Kun, 2012.).

A szarvasmarhák és méhek mellett az étreni megkötések nem zárnák ki egyes patások tartását. Kecske és juhállományok tartása talán még előnyösen is érintené a gyepgazdálkodást, a lovak jelenléte pedig akár a falu idegenforgalmában is szerepet kaphatna, ám a szent állat kitüntetett szerepe miatt a gyakorlatban valószínűleg Krisna-völgy minden számosállatnyi kapacitására számot tarthat. Sertés, baromfi, illetve nyúl tenyésztése a fentiekben már említett okokból kifolyólag teljességgel gazdaságtalannak és értelmetlennek látszik.

6.1.3. Mūrti-imádat mint minőség-protokoll, egyéb vallási hatások

A mezőgazdasági tevékenységre egyik leglátványosabb hatást gyakorló vallási eredetű faktor a már említett étrend és a tehénvédelem mellett valószínűleg a *mūrti*-imádat. A szobrok tiszteletének egyik legmeghatározóbb eleme az ételáldozat bemutatása. Ez magába foglalja a naponta többször megismétlődő szertartás keretei közt a *mūrti*knak valójában felajánlott, oltárra kerülő ételt, illetve szimbolikusan minden, a bhakták által elfogyasztott élelmiszert is. A felajánlás abszolút prioritást élvez (saját megfigyelés, személyes közlések alapján), a termékek sokszor sajátos hatást gyakorol, így az ökofalvak többségére egyébként leginkább jellemző élelmiszer-önellátással kapcsolatos megfontolások itt sokszor csupán másodlagosan érvényesülnek. Csak a legszebb és legjobb minőségű termékekből készült étel kerülhet felajánlásra, az ételeket külön erre a célra szolgáló konyhában, a templompépület külön szárnyában készítik, itt pedig komoly tisztasági előírások uralkodnak, illetve a belépés is erősen korlátozott.

Szintén vallási/kulturális sajátosságokból fakad a virágdísznövény-termesztés nagy volumene: a felajánlások egyik nélkülözhetetlennek tűnő eleme az étel mellett a frissen szedett virág. Ennek fontosságát már a 3. ábrán kék kijelöléssel feltüntetett virágoskert viszonylag nagy mérete is mutatja, melyre a vallási sajátosságokon túl nehéz lenne egyéb okokat találni. A virágok mellett a hitéletben kitüntetett szerepet kap a Krisna-völgyi különlegességnek mondható *Ocimum tenuiflorum* (syn.: *Ocimum sanctum*), a szent-bazsalikom avagy thulasi, mely növény a vaisnava tradíció szerint Laksmi istennőnek (Visnu hitvesének) egyik avatárja. A thulasi egyrészt oltári imádatban részesül, másrészt minden, a murtinak felajánlott ételben szerepel mint összetevő. A hívek gyakran saját töveket is tartanak lakhelyüknél, termesztőedényben (személyes közlések alapján).

6.1.4. Biogazdaság, lehetőségek

Krisna-völgy mezőgazdasága már az alapítást követő harmadik évben minősített biogazdaságként üzemelt. Az egyes irányzatok hatásai közül a biodinamikus gazdálkodásé érhető tetten a vetési naptár használatában. Bár a permakultúra bizonyos irányelveinek a terület nagybani szerkezete megfeleltethető (pl. a templomtól távolodva általában egyre extenzívebb kultúrákkal találkozunk), ez a megfelelés valószínűleg inkább az adottságok logikus használatának eredménye, mintsem konkrétan permakultúrák tervezése. A mezőgazdaság egyes szektorai komplex kölcsönhatásrendszerekben segítik egymást: tápanyag-gazdálkodás a komposztálás és istállótrágya használatával, méhlegelők a szántóföldi vetésforgóban, az állattartás és a szántóföldi gazdálkodás szoros szerkezeti kapcsoltsága. A szektorok közti fizikai határvonalak meglehetősen

élesek, a magasabb szintű térbeli integráció hosszú távon további lehetőségeket hordozhat magában. Az energiaigény állati munkaerővel történő minél nagyobb arányú fedezése a tehenészet további fejlesztésére és az állomány növelésére adhatna okot, bár az állomány elméletileg a 300 fős tervezett létszámhoz méretezett, így a növekedés nem feltétlenül lehet opció. A tehenészet gépparkjának fejlesztésével egyes feldolgozási munkálatok is függetlenné válhatnak az eddigiekben használt energiaforrásoktól (pl. gabonafeldolgozás, malomipari termékek előállítása). A termesztett kultúrnövények palettája, faj- és fajtaszinten egyaránt tovább bővíthető, a zöldségkertészet nemesítő és a gyümölcsészet fajtagyűjtő tevékenységei szintén bátorítandó célkitűzések.

6.1.5. Fenntarthatóság a mezőgazdaságon túl

Az ökológiai fenntarthatóságot előrevivő elemek közül a mezőgazdaságon túl kiemelendő Krisna-völgy vízgazdálkodása és szennyvízkezelése, valamint a falu botanikus kertje. A talajvíz megtisztulása az alapítás után hosszú éveket vett igénybe, leginkább a korábbi intenzív műtrágyahasználat szennyező hatása miatt, a fúrt kutakból húzott víz nitrátszennyezéstől való folyamatos tisztulása így igazi sikertörténetnek mondható. A faluban keletkező szennyvizet a tervezett lakosságszámhoz méretezett nádgyökérszűrő tisztító kezeli, a már megtisztult víz pedig a főként *Populus* fajokból telepített energiaerdő öntözésével kerül felhasználásra. Az energiaerdő további bővítése és a jobb energiagazdálkodást biztosító építkezési módok bevezetése tovább növelheti az ilyen téren megvalósított önellátás szintjét (Kun, 2012). A háztartások életébe magam nem nyertem betekintést, az energiagazdálkodás, fűtés, főzés, vízhasználat, világítás módjairól, illetve a botanikus kertről a Beszélgetések az önellátásról köteteiben található részletes leírás.

A fenntarthatóság társadalmi- és kulturális dimenzióiról Krisna-völgy esetében a védikus társadalmi rend és kultúra megvalósítására való törekvésként beszélhetünk. A védikus szanszkrit korpusz illetve a posztvédikus irodalom kanonikusnak tekintett munkái a vaisnaviták életében nem pusztán a vallás, hanem a teljes világnézet területén kifejtik hatásukat. A lakosokkal folytatott informális beszélgetéseim alapján egyenesen az a benyomásom támadt, hogy az ezen írásokban kijelentettek a Krisna-tudatúak számára abszolút érvényességgel rendelkeznek. A hinduizmus esetében a szentírásokban leírtak abszolútumként történő kezelése valószínűleg nem eredményez olyan éles ütközést a vallásos világnézet és a modern tudomány által elismertek között, mint ahogyan az az ábrahámita vallások esetében történne. Ennek okai a hinduizmus számos olyan sajátosságára vezethetők vissza, mint amilyenek például a ciklikus időszemlélet, a monumentálisabb távlatokkal dolgozó univerzumkép, vagy -a már említett ábrahámiai vallásokra jellemző elutasító tendencia helyett- a hinduizmus az idegen nézetek és ideológiák asszimilálására való hajlama (von Glasenapp, 1981). Krisna-völgyben akkreditált iskola létesült, ahol a gyerekek az államilag előírt tananyagot a védikus világnézettel összeegyeztethető módon, illetve a védikus tudással kiegészítve sajátíthatják el. Az óvoda, iskola és könyvtár megléte óriási előrelépést jelent a falu önállóságát illetően.

A Krisna-völgyben, illetve tágabban az ISKCON köreiben megvalósítani kívánt társadalmi rend az ún. **varāṣrama**. Röviden összefoglalva egy túlnyomórészt mezőgazdaságon, a szükséges javak egyszerű technológiával, helyi anyagokkal és erőforrásokkal történő előállításán, valamint az egyén lelki fejlődésén (az

anyagi világban történő önmegvalósítása helyett) alapuló szociális struktúráról van szó (Banyár, 2005). Ez egyrészt az egyénnek a számára ideális „világi életpályán” történő elhelyezésében valósul meg, mely életpálya nagy vonalakban megfeleltethető a klasszikus hindu kasztrendszer kategóriái egyikének: az egyszerű kétkezi munka a *súdrák*, a kereskedelem, kézműves ipar és a földművelés a *vaisják*, a világi hatalomgyakorlás és irányítás, avagy a közigazgatás a *ksatriják*, a vallási élet és az ebben történő oktatás pedig a *brahminok* rendjéhez vagy *varnájához* tartozó egyének számára ideális munkakörök. Fontos megjegyezni, hogy itt az adott rendbe történő besorolás nem születés alapján, hanem az egyén önmaga és a közösség által közösen felismert igény- és képességegyüttesén múlik, a cél tehát az egyén természetének megfelelő feladatkör megtalálása, nem pedig a társadalmi pozíciók merev keretek közt történő továbbörökítése, mely az indiai szubkontinensen fennálló kasztrendszer mai napig fellelhető jellemzője. A varṇāśrama kifejezést alkotó második tag az *ásrama*, melynek jelentése lelki rend. A lelki rendek száma szintén négy, mindegyik egy-egy életszakaszra vonatkozik: a *brahmácsarja* a házasságot megelőző tanulóévekre, a *grihasztha* a család létrehozásával és munkával eltöltött időszakra vonatkozik, az ezeket követő *vánaphraszta* és *szannjászta* rendek pedig az anyagi világtól való fokozatos visszavonulás és a lelki felszabadulásra való törekvés szakaszai (a lakosokkal folytatott beszélgetések alapján összegezve). Az ISKCON alapítója, Śrīla Prabhupāda annak céljával buzdította Krisna-völgyhöz hasonló farmközösség alapítását, hogy a varṇāśrama rendszere ezeken a szigeteken, a modern világ befolyásától kevésbé áthatva valósulhasson meg (Banyár, 2005). Noha ez a rendszer az európai-nyugati társadalmi berendezkedéshez szokott szemlélőnek első látásra rendkívül idegenszerű, rengeteg, még laikusként is egyszerűen felfedezhető potenciállal rendelkezik. A négy varna hierarchikus rendszere a stabil szociális szerkezetet, illetve az emberi erőforrás optimális hasznosítását biztosítja. Az anyagi egyszerűsége, a lokálisan megvalósított létfenntartásra való törekvés, illetve az egyéni önmegvalósítás céljainak szellemi síkra történő áthelyezése az önszabályozás lehetőségét kínálja ember és környezet viszonyában. Ez a viszony már a materialisztikus berendezkedési módok által is egyre inkább fel- és elismert tüneteket produkáló, ám általuk mindez idáig megoldatlanul hagyott problémákkal rendelkezik, az önszabályozás szükségessége így egyértelműnek tűnik. Az egyszerűsége, illetve a világi életen túlmutató, „lelki célkitűzések” megelőzik továbbá az anyagi javak bizonyos részcsoportok által történő abszurd mértékű felhalmozásából adódó egyenlőtlenségek létrejöttét a varnák között. A mezőgazdaság központi szerepe a lokalitással társulva a munkanélküliség problémájára nyújt megoldást. A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségének különféle fórumain rengeteg a fentiekhez hasonló érveléseken alapuló anyagot találhatunk a lefestett társadalmi rend superioritásáról. Más kérdés, hogy mennyiben valósítható meg egy ilyen, a globális társadalmi környezettől gyökeresen eltérő rendszer a gyakorlatban, akár egy ökofalu szűk keretein belül.

Szerkezeti felépítését tekintve Krisna-völgy az egyes területeket irányító igazgatóságokra, illetve ezek konkrét feladatokat ellátó alegységeire, osztályokra tagolódik. A vezetői szerepet jelenleg felülről, az MKTHK által kijelölt (nem pedig a lakosság által választott) tisztviselőkből álló tanács tölti be (Kun, 2017).

6.1.6. Élőfalu, vallási központ és turisztikai célpont: Krisna-völgy hármas identitása és ennek hatása a fenntarthatóságra

A 5.1.1. fejezetben említésre került Dr. Borsos Béla megjegyzése a már-már zavaró mértékű kutatói jelenlétről az ökofalvak esetében. Ez a kijelentés elsősorban a jelenlét eredménytorzító hatására vonatkozott. Krisna-völgy esetében a magas látogatottság mellett a külső jelenlét egyéb formákban is megnyilvánul, melyekről, még ha nem is feltétlenül torzítják az ökofalu fenntarthatóságáról kialakult belső és külső elképzeléseket, a teljesebb megértéshez mindenképp szükséges említést tenni.

A *grassroots* jelleg, vagyis az alulról történő, részvételi alapú szerveződés az ökofalvakról és megalkotott közösségekről általánosan elterjedt elképzelés, némely forrás pedig ezt a jelleget egyenesen kritériumnak tekinti (már a GEN definíciójában is megjelenik a lokalitás eleme, bár nem konkrétan erre vonatkoztatva). Krisna-völgy esetében azonban erről nem feltétlenül beszélhetünk. A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közossége a nyolcvanas évek vége óta az ország egyik jelentős vallási közösségévé nőtte ki magát. Ez tetten érhető Személyi Jövedelemadó felajánlható 1+1%-áról készült, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal által közzétett, éves statisztikák számaiban. A Krisna-tudatúak szervezete 2014-re, 2015-re és 2016-ra vonatkozó adatsorok mindegyikében előkelő helyen szerepelt: a felajánlott összegek alapján (**2014:** 110 712 909 HUF; **2015:** 156 877 138 HUF; **2016:** 188 079 384 HUF) mindhárom évben a negyedik, sorrendben csupán a katolikus, református és evangélikus egyházak hivatalos szervezetei által megelőzve, a jövedelemadójuk százalékát felajánlók számának tekintetében (**2014:** 24 355 fő; **2015:** 34 231 fő; **2016:** 39 797 fő) 2014-ben a hatodik, az előző két évben pedig a negyedik helyet foglalta el az egyházak között (NAV, 2014; 2015; 2016).

Ezen számadatok önmagukban természetesen nem szolgálhatnak Krisna-völgyre vonatkozó, tényszerű megállapítások alapjául, az viszont kijelenthető, hogy az országban ökofaluként számon tartott más közösségek közül egyik sem kapcsolódik -még csak hasonló mértékű közvetlenséggel sem- egy ilyen robusztus, számottevő anyagi forrásokkal és támogatottsággal rendelkező társadalmi szervezethez. Amennyiben azt is figyelembe vesszük, hogy a falvat alkotó ingatlanegyüttes teljességgel az egyház tulajdonát képezi, a helyzet tovább bonyolódik: a fenntarthatóság gazdasági dimenziója igen problémásan vizsgálható, amennyiben az adott falu elválaszthatatlanul, bonyolult szálakkal kapcsolódik egy országos méretű (illetve az ISCKON által közvetetten világméretű), és a fent említett számokból csupán sejthető nagyságrendű ökonómiai kiterjedéssel rendelkező jogi entitáshoz.

Itt fontos leszögezni, hogy a gazdasági fenntarthatóság az ökofalvak esetében nem jelent egyet a külvilágtól való teljes gazdasági izolációval. Ez még a legrégebb óta működő, külföldi közösségek esetében sincs így, a falvak legtöbbször valamilyen szolgáltatás-együttes vagy termékcsoporthoz értékesítése révén jutnak anyagi forrásokhoz, melyeket ezután a helyi erőforrásokkal nem megvalósítható célokra fordítanak (Kun, 2016). Hogy mit tekintünk „inkubációs időszaknak”, a fokozott erőforrás-bevitel indokolt időszakának az alapító-beruházások (tehát a földvásárlás és az alapvető infrastruktúra megszerzésének) ideje leteltével, meglehetősen nehezen megragadható. Szintén komoly különbségeket eredményezhet az „alapvető”,

„létfontosságú”, „szükséges”, „luxus” fogalmainak tág és személyes preferenciáktól nagyban függő értelmezhetősége. Gilman megfogalmazásában:

„Az ezen [gazdasági] célokat érintő következtetések nem annyira egyértelműek, mint például az épített környezetre vonatkozó azon következtetés, hogy az energiaforrásoknak megújulónak kellene lenniük. Ehelyett beazonosíthatjuk azon kérdések némelyikét, melyekkel az ökofalu valószínűleg szembe fog kerülni gazdasági rendszerét illetően.” Gilman,

A következőkben felvázolt kritériumrendszer kezdetleges, de talán segíthet megállapítani Krisna-völgy gazdasági fenntarthatóságának erősségeit és hiányosságait, és főként azt, hogy ezek milyen irányban befolyásolják a falu ökológiai fenntarthatóságát:

- A külső anyagi források bevonása az ökológiai és társadalmi fenntarthatóságot szem előtt tartó tevékenységgel, ennek megfelelő szolgáltatások, termékek értékesítésével történjen (forgalmazásra lehetőleg saját előállítású, helyi alapanyagú kézművesipari termékek, az ökológiai gazdálkodásnak megfelelően előállított élelmiszerek kerüljenek, illetve a szolgáltatások nyújtása lehetőleg ne álljon paradox viszonyban a közösség alapvető ideológiai, társadalmi értékeivel).
- A kiadások lehetőleg ne haladják meg a fenti tevékenységekkel létrehozott források mértékét (Krisna-völgy esetében ez az országos szervezet biztosította források igénybevételeinek minimalizálását jelentheti. Arról, hogy ez mennyiben valósul meg, nincsenek információim).
- A beruházások jellegüket tekintve a közösség mindhárom dimenzióban történő önállóságának fejlesztésére kell, hogy irányuljanak (a későbbiekben fokozódó költségeket generáló és helyi erőforrásokból nem biztosítható fenntartású infrastrukturális fejlesztések, a nem-létfontosságú és luxusberuházások kerülendők).
- Az első pontban megjelölt tevékenység prioritása álljon egyensúlyban az önellátásra való törekvésével.

Az 1. pont által érintett tevékenységek Krisna-völgy esetében -meglátásaim szerint- elsősorban idegenforgalmi jellegűek (étterem a központi épületben, vendégszállók üzemeltetése a faluban), továbbá ide sorolhatóak a lakosok által végzett, anyagi bevétellel járó egyházi szolgálatok (a *szankirtan*, könyvosztással egybekötött adománygyűjtés), valamint a látogatók számára elérhető szuvenírbolt üzemeltetése, ahol -többek közt, de nem kizárólag- helyben előállított termékek is kaphatóak. Mivel az étterem üzemeltetése kettős célt szolgál (egyrészt közösségi konyha, ahol belső, másrészt a vendégek számára nyitott szolgáltatás, ahol külső forgalom bonyolódik le), a megfelelő szeparáció hiányából az önellátás mértékének sérülése következhet: a többletforgalom biztosítására, a bevételek növelésére rendelt, külső forrásból származó élelmiszer a belső ellátási láncba keveredik. Ennek különféle, a fenntarthatóságot is érintő hatásai lehetnek. A kívülről bevitt élelmiszer nem feltétlenül ökológikus gyakorlattal kerül előállításra, legtöbbször nem lokális termelésű, így a szállítás többlet-energiafelhasználása és a csomagolóanyagokból keletkező hulladék kezelésének többletterhe is a közösségre hárul. Fokozottan fennállnak ezek a veszélyek a nagy közönséget vonzó rendezvények esetében, mint amilyen a mindenévben megrendezésre kerülő Krisna-völgyi Búcsú. Ezen alkalmakkor (a 2016-os Búcsú éppen a gyakorlatom idejére esett) a lakosság akár több tízszeresének megfelelő embertömeg gyűlik

össze a területen, mely nehezen járhat környezeti többletterhelés nélkül. Az élelmiszer-bevitel (melynek mértékéről és rendszerességéről nincs, meglétéről is csupán a lakosokkal és külső munkatársakkal történő, az élelmiszer-önellátás százalékos arányát érintő beszélgetések, valamint a konyha környékén alkalmoszerűen érzékelt áruforgalom alapján van tudomásom) főként a kertészet már említett, munkaerőhiányból adódó kihasználatlan többletkapacitása mellett lehet érthetetlen. Ez utóbbival, a mezőgazdaság a „túlfogyasztással” egyszerre fennálló hiányosságaival elérkezünk a 4. pont sérüléséhez. Míg a különféle templomi, irodai, idegenforgalmi szolgáltatásokat ellátó bhakták száma igen magasnak tűnt (tehát a „nem-létfontosságú” területek pozícióira látszólag bőséggel akadt jelentkező), ez egyes, a legalapvetőbbnek tekinthető ágazatok rovására látszott megvalósulni.

Ennek egyik lehetséges magyarázata a varṇāśrama bevezetésének kezdeti nehézsége. Az adott személynek megfelelő pozíció, jelen esetben varna helyes megállapítása mély önismeretet és fejlett önkritikát kíván. A sūdra-lét elfogadása, mely bizonyos értelemben mégis csak a társadalmi ranglétra legalsó fokán való elhelyezkedés elfogadását jelenti, alázatosságot feltételez. A társadalmi pozícióhoz kötődő, posztindusztriális társadalmunkra jellemző képzetek és előítéletek, noha a varṇāśrama rendszer elméletében nem állják meg a helyüket, első generációs betelepülők esetében, mint az elsődlegesen megtapasztalt szociális forma (vagyis a „külvilág”) mélyen bevésődő jellegei gyűrűzhetnek -és valószínűleg gyűrűznek is- az ökofalu szövetébe. Az alapítás óta eltelt idő rövidege végett pedig nehézkesen beszélhetnénk a többedgenerációs lakosok kiegyensúlyozó jelenlétéről (hiszen a völgyben született gyermekek többsége még igen fiatal), a kreálni kívánt társadalmi forma éérésének legelső szakaszában jár. A falu népességbővítésének szándékával pedig nem éppen lenne összeegyeztethető a szerepekről való túl szigorú és ellentmondást nem tűrő rendelkezés – belső feszültségekhez, a tartós betelepülők számának csökkenéséhez vezethetne.

A másik magyarázat a vallásosság prioritása a „zöld ideológiával” szemben. Jelen esetben az ökológiai fenntarthatóságra való törekvés a vallási megfontolásokból következő, másodlagos célkitűzés. Ez egyrészt pozitívum, lévén a fenntarthatóság mélyen az alapvető metafizikai rendszerbe, a világ helyes működéséről való elképzelésbe ágyazott elemet jelent. Másrészt potenciális negatívum, tekintve hogy a vallásosság megélése, a „lelki fejlődés” a törekvések között mindig elsődleges helyet foglal el, abban az esetben is, ha ez a törekvés nem feltétlenül egyeztethető össze az ökológiai megfontolásokkal. Optimális esetben természetesen a vallási célok és a fenntarthatóság felé történő haladás egymást elősegítő, szinergikusan működő folyamatok lennének. Az egyéni és közösségi döntéshozatal – például az imént említett „pályaválasztás” esetében – szintjén azonban sokszor kompetícióban lehet a kettő, alárendeltségéből következően az utóbbi rovására.

Szintén az „emberi tényező” következtében sérülhet a 3. pont. A lemondásra, keményebb, puritánabb életvitelre való hajlam és képesség személyről személyre változik, a közösség túréhatárának alakulásában pedig egyre nagyobb szerepet kapnak a frissen beköltöző, így a „pionír” időszakban nem jelenlévő bhakták egyéni elvárásai és életmódbeli igényei. A templomépület előtti, a bhakták gépjárműveivel telt parkoló látványa például nehezen illett az érkezésem előtt a lemondott életről és egyszerűségről alkotott elképzeléseimhez. A harmadik pont érvényessége természetesen nem terjed ki a közösség hosszútávú fennmaradásának és

önállósodásának szempontjából létfontosságú közszolgáltatások biztosításához szükséges beruházásokra: az oktatás, egészségügyi ellátás belső megoldása nyilvánvalóan ráfordításokkal jár.

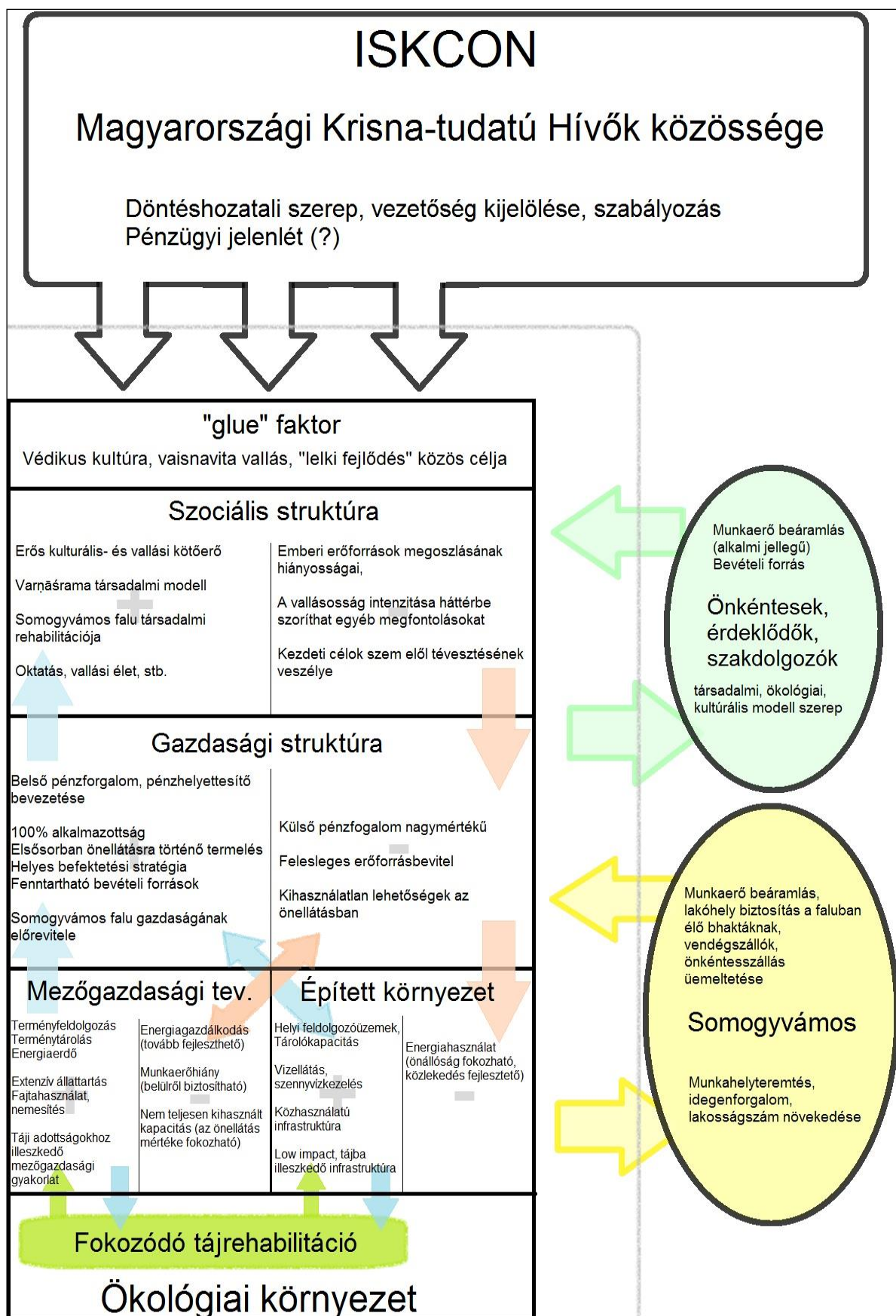
A gazdasági önállóság irányában tett fontos lépés lehet a saját, belső forgalomra szánt valuta vagy pénzhelyettesítő bevezetése. Krisna-völgy belső pénzforgalma a *Sjáma* használatával bonyolódik, egy egység értéke megegyezik egy forintéval. A belső pénzforgalom mértéke az összforgalomhoz viszonyítottan 25%, ez jelzi, hogy még, az egyházi főkönyvelő szavaival, „igen sok teendőnk van az önellátás felé vezető úton” (Kun, 2017).

6.1.7. Összefoglalás (Krisna-völgy)

Az előzőekből látszik, milyen szoros összefüggésben állnak az ökológiai, ökonómiai és szociális, valamint Krisna-völgy esetében a vallási elemek egy ökofalu mikroközségének esetében. A mezőgazdaságban tapasztalható hiányosságok sokszor pusztán az egyéb dimenziókban fellépő nehézségek szimptomái. Az infrastruktúra folyamatos fejlődésével a negyedszázados település komoly változásokon megy keresztül: az anyagi fejlődéssel, az élet „egyszerűbbé válásával” a falu egyre szélesebb rétegek számára válhat vonzó alternatívává, a kezdetben a „megmaradás zálogát” jelentő egyéni reziliencia a jólét és biztonság növekedésével egyre kevésbé szükségszerű tulajdonság. Így a kezdetben elsősoban a fizikai környezet síkján jelenlévő feladatok és akadályok – melyekkel való megbirkózás a kezdeti szakaszban valószínűleg az egyik legfontosabb kohéziós erőt jelentette a közösség számára – leküzdésével a kihívások egyre inkább a közösség absztrakt környezetébe tevődnek át. Ezek megoldása pedig egyre kevésbé múlik „egyszerű” kitartáson, állóképességen: a problémák pusztá megragadása és helyes irányból történő megközelítése egyre magasabb szintű, az egyén és a közösség szintjén megvalósuló önreflexiót és őszinteséget igényel. Krisna-völgy esetében a fenntarthatóságot érintő legnagyobb veszélyforrást valószínűleg az egyben legnagyobb erősséget is jelentő vallási elem hordozza magában. Egyrészt megtartó erőt jelent, mely által az időtálló közösség és egészséges környezet teremtésére irányuló tevékenység egy évezredes kultúra tanításaiban nyerhet szilárd alapot. Másrészt az egyházi élet intenzitása, a Krisna-tudat és a védikus kultúra terjesztésének missziós törekvése nem minden esetben egyeztethető össze a falu önállóságának növelésében megvalósuló előrelépéssel.

A falu elvitathatatlan eredményei közé tartoznak egy az önellátáshoz megfelelő kapacitása, az ökológiai gazdálkodás törvényileg meghatározott minimumainál helyenként jóval extenzívebb, környezetkímélőbb módszerekkel dolgozó mezőgazdasági rendszer felállítása, a saját ökológiai lábnyom a magyarországi átlag töredékére való lecsökkentése (1,6 ha/fő, Kun, 2017) illetve a terület már most igen magas szinten véghezvitt rehabilitációja (ezalatt egyaránt értendő Krisna-völgy mint természeti környezet, illetve Somogyvámos falu mint tágabb szocioökonómiai tér). Mezőgazdasági szempontból rengeteg a beható vizsgálatra érdemes jelenség: ilyenek a hagyományos gyümölcsfajták használata, a különleges zöldségnövények termesztése, a fenntartó szelekció, nemesítés szerepe és technikái az önellátásban, az igásállatok vonóerejének alkalmazása a termesztésben, az ehhez szükséges géppark, a hagyományos feldolgozási technikák (tartósítás, tejtermék-előállítás) gyakorlatai. Ezek élő tudásként való megőrzése helyezheti Krisna-völgyet, és általában az ökofalvakat a tudományos érdeklődés fénykörébe.

Az eredmények vizsgálatánál az objektivitásra való törekvés mellett mindenképp figyelembe kell vennünk, hogy Krisna-völgy működésének, sikerének megítélése végső soron a benne élő bhakták mint résztvevők és az egyházi szervezet mint tulajdonos és irányító előjoga. A fentiekben leírtak elsősorban az ökológiai dimenzióban elérendő eredményeket tekintik a sikeresség fő mércéjének. A hívek és az egyházszervezet szemszögéből ez azonban csak egyetlen elem, mely ugyan összefüggésben áll a teljes rendszerrel, de önmagában nem feltétlenül fontosabb a többinél. A fenntarthatóság összes faktorának egy időben történő és visszalépésektől mentes előrevitele a gyakorlatban talán nem is lehetséges. A következő vázlatos ábrán próbáltam meg szemléltetni a fentiekben tárgyalt egyes elemek közt fellépő kölcsönhatásokat, Krisna-völgy a három fenntarthatósági dimenzióban való kiterjedését, az általam érzékelt, vonatkozó erősségeket és hiányosságokat, valamint a külvilághoz való kapcsolódás legfontosabb irányait.

4. ábra, Krisna-völgy egyes belső kölcsönhatásai és a külvilággal való főbb érintkezési pontjai

6.2. Ökofalvak hazánkban és világszerte

6.2.1. Általános megfontolások

Hogy kontextusba helyezhessük Krisna-völgy gyakorlatrendszerét és tulajdonságait, meg kell vizsgálnunk az egyes ökofalvak által alkalmazott megoldás-komplexek sokszínűségét, illetve magának az ökofalu fogalomnak sokrétű megközelíthetőségét is. A 4.2.1. fejezetben már szó esett arról, hogy a tárgyalt közösségek világa még meglehetősen feltérképezetlen. A számszerűsítést akadályozó faktorok meghatározásához először is érdemes lehet egy pillantást vetnünk az alapítók és beköltözők mindenkori motivációira. A feltételezés, hogy létezik egy egységes, minden közösségre jellemző elképzelésrendszer, egy közös ügy, melyhez a falvak kivétel nélkül hozzárendelhetők, valószínűleg nem is állhatna távolabb a valóságtól. Léteznek azonban tendenciák, melyeknek a maga módján az összes falu megfeleltethető bizonyos mértékig. Az egyik ilyen lehet a tagadás eleme: az ökofalvak létrejötte valószínűsíthetően minden esetben felfogható, legalább részben, az alapító csoport saját - természeti, gazdasági, szociális, kulturális, politikai - makrokörnyezetével való elégedetlenségeként. Krisna-völgy bhaktáival folytatott beszélgetések során rendszeresen felbukkant a „külvilágról” alkotott negatív vélemény, a meggyőződés, hogy a társadalom fő sodorvonalának működése eleve hibás elképzeléseken alapul. A Krisna-tudatúak szemszögéből például a jelen és közelmúlt társadalmi formái a varṇāśrama rendszerének elfajzásai, melyekben a kormányzásra alkalmatlan rendek (kapitalista berendezkedés esetében a *vaisja*, kommunista/szocialista berendezkedés esetén a *súdra* rend) hatalomgyakorlása jelenti az alapvető strukturális problémát (Kun, 2017). Az ökofalvak „első nemzedéke” közül jópáran a hatvanas-hetvenes évek kulturális ellenforradalmának hevében létrejött kommunákból alakultak ki. Például az Egyesült Államok-béli *The Farm* is egy ekkoriban keletkezett „hippiközösségből” vált ökofaluvá (Borsos, 2016). Az az ideológiai alap, melyben a tagadás érvényre jut, hatással van a falu láthatóságára is: az intézményesítettség, kategorizálhatóság iránti viszony és a külvilággal való kapcsolattartás igénye erősen változó, léteznek teljesen izolacionista álláspontot képviselő, zárt közösségek is, melyek alapvető jellemzőik és célkitűzéseik alapján ugyan ökofalvaknak tekinthetők, azonban nem kívánnak részt venni az ökofalu-mozgalom hazai és nemzetközi csoportosulásaiban, illetve egyes esetekben aktívan keresik a szélesebb rétegek általi ismeretlenséget. Dr. Farkas Judit szerint hazánkban is nagy számmal akad olyan kisebb-nagyobb közösség, mely életmódbeli sajátosságait, függetlenedésre való törekvéseit tekintve igen hasonló az ökofalvakhoz, valamilyen okból (korábbi csalódottság végett, esetleg a zárkózottságot propagáló politikai-ideológiai álláspont miatt, például egyes hagyományőrző csoportok esetében) mégis kikerülnek a mozgalom látómezejéből (Kun, 2017).

Tovább nehezíti a számszerűsítést a definíciók, kritériumok és ezek alkalmazhatóságának változatossága. A bevezetésben már említettem, mennyire szubjektíven alkalmazható az ökofalu kifejezés az egyes kezdeményezésekre a dolgozat elején szereplő idézet értelmezésének függvényében. Hiányzik tehát egy szilárd és kézzelfogható feltételrendszer, melyhez adódva a meghatározások változatossága csupán rontani látszik a helyzetet. Ökofaluként definiálja magát például a Los Angeles Ecovillage (LAEV) nevű, egy teljesen urbánus környezetben elhelyezkedő, bevásárlóközpontoktól, forgalmas sugárutaktól és parkolóktól

körbevett házsört birtokló szerveződés. (Assadourian, 2008) Noha törekvéseik megfelleltethetők a GEN meghatározásában szereplő pontoknak, a városi lét velejárói drasztikusan korlátozzák az általuk megvalósítható fenntarthatóság mértékét. 650 m²-nyi megművelt földterületével, kerékpárműhelyével és autómegosztási programjával a LAEV inkább tűnik egy közösségi kertet üzemeltető co-housing kezdeményezésnek, főként, ha olyan közösségek mellé állítjuk, mint amilyenek a már említett Findhorn, a németországi Sieben Linden vagy az ausztrál Crystal Waters. Hasonló a helyzet az egyébként széleskörűen ismert, New York állam-beli Ithacával. Ez is elsősorban városi jellegű kezdeményezés, ahol elsősorban az ökológiai lábnyom csökkentésének céljával alkalmaznak fejlett technológiai megoldásokat, lehetőleg „a modern amerikai élet kényelmének feladása nélkül” (Borsos, 2016). Mezőgazdasági szempontból értékes tudás és ismeretanyag, illetve vizsgálatra érdemes terület az ilyen közösségek esetében kisebb valószínűséggel halmozódik fel, mint az élelmiszer-önellátásra mint valós, élhető opcióra tekintő és ennek megfelelően működő falvak esetében.

A külvilággal szembeni zárkózottság legközvetlenebbül az egyes közösségek gazdasági fenntarthatóságát érintheti negatív irányban: a legrégebb óta működő, ezáltal legstabilabbnak mondható ökofalvak pénzügyi biztonsága a külvilággal való kapcsolattartás valamilyen formáján alapul. Farkas megfogalmazásában egy „kettős kompromisszum” megkötéséről van szó: az önellátás (mezőgazdasági, energetikai, stb. szempontú) egyrészt a feltételek, az infrastruktúra megteremtésére, másrészt a részleges megvalósításra korlátozódik, emellett pedig létrejön output a szolgáltatások, termények, termékek értékesítésével, illetve input a szerzett profittal (Kun, 2017). A felkínált szolgáltatások és termékek széles spektrumának felméréséhez elég egy pillantást vetni nemzetközileg ismert ökofalvak weboldalaira. Az ökológiai fenntarthatóság szempontjából mindenképpen a közösségekben felhalmozott tudás tanfolyamokként történő értékesítése tekinthető előnyösebbnek. Ezekre jó példák Sieben Linden permakultúra tanfolyamai és szalmaház-építési szemináriumai (Sieben Linden, 2017).

6.2.2. Ökofalu mint krízisreakció; a szerveződés sokasodó akadályai

Noha „a huszadik század végéhez közeledve a környezeti problémák egyre szembeötlőbbé váltak és prominensebb helyet kezdtek elfoglalni a közösségi diskurzusban” (Kasper, 2008), azok a tényezők, melyekkel szemben az előző fejezetben említett elégedetlenség felmerül, az esetek legnagyobb részében még nem bírnak olyan mértékű kényszerítő erővel, hogy az ökofalu-modellt a tágabb társadalmi rétegek számára is valószínű és megfontolandó alternatívává tegyék. Akadnak azonban példák annak kihangsúlyozására, miként felelhet meg e modell nagyobb mérvű társadalmi, gazdasági vagy környezeti megrázkódtatások közepette (ld. 5.1.1. fejezet, Brecher cikke a *Konohana family* közösségről).

Hazai vonatkozásban az ökofalvak megjelenéséhez köthető, legsúlyosabb következményekkel járó szocioökonómiai eseményegyüttesnek egyértelműen a rendszerváltás tekinthető. A Magyarországon szerveződő közösségek hangadói és véleményformálói között visszatérő nézet, hogy a rendszerváltást követő (körülbelül egy évtizednyi) időszak jelentette azt a rövid ideig nyitva álló lehetőség-ablakot, mikor az ökofalu szervezés körülményei „optimálisak” voltak (Kun, 2017, Borsos, 2016). Ez az optimalitás nem a közösség-

szervezés egyszerűségéért értendő, sokkal inkább a társadalmi rend változásából adódó katartikus közhangulatnak, a törvénykezés, szabályozás két rendszer átmenetében meglazuló szerkezetének és egyéb faktoroknak olyan együttállásaként, melyben nagyobb eséllyel jut érvényre a potenciális falualapítók vállalkozói kedve. Megerősítheti ezt az elképzelést a Bubáni Kolónia a két világháború közötti (illetve a második végéig tartó) időbeli elhelyezkedése (ld. 4.1. fejezet), illetve a legrégebb óta fennálló külföldi ökofalvak már említett, a XX. század második felében végbemenő kulturális forradalomhoz való kapcsolhatósága. A sikeres és tartós hazai alapítások számának csökkenésében (noha a 4.2.1. fejezetben bővülő létszámról esett szó, ez a MÉH tagjainak számára, nem pedig az ökofalvak számának növekedésére vonatkozott) valószínűleg nagy szerepet játszik az egyre szilárduló, egyre átjárhatatlanabbá váló jogi akadályrendszer. Borsos Béla Gyűrűfű-monográfiájában ugyan hosszasan taglalja azokat a jogi és bürokratikus buktatókat, melyeken a megalapítás folyamatában saját közösségének keresztül kellett verekednie magát, sokkal lesújtóbb képet fest azonban a jelenleg fennálló politikai-közigazgatási tényezőkről, az esetlegesen újonnan felmerülő ökofalu-projektek ilyen környezetéről. A hazai agrár- és vidékfejlesztési politika jelen állapotának fényében

*„[...] hiába jött létre egy sikeres és életképes kezdeményezés, ha az évek során felhalmozott tapasztalatok hasznosítására, más hasonló település-szervezési kezdeményezések megvalósítására sem a társadalmi, szociális, sem a gazdasági, közigazgatási lehetőségek nem kedvezőek. Talán nem túlzás a megállapítás, hogy **Gyűrűfű egy történelmi lehetőséget ragadott meg, egy olyan „ablakban” jött létre, amely azóta bezárult.**”* (Borsos, 2016, p. 175)

A kríziskezelésre való alkalmasság bizonyításához a „globális dél” vagy „harmadik világ” területén létrejövő falvak vizsgálata lehetne legcélszerűbb. A gazdaságilag elmaradott, esetleg fegyveres-konfliktus sújtotta, sokszor a klimatikus változások és antropogén környezetpusztítás által is súlyosabban érintett vidékeken az ökofalu-modellben összegződő fenntarthatósági törekvések jóval kézenfekvőbb alternatívának tűnhetnek, a „választás” ezek irányában jóval egyértelműbb lehet, mint a „jóléti status quo”-ban leledző Nyugat szempontjából. Szerencsétlen, de egyben mélyen érthető is, hogy az akadémiai kutatások tárgyát képző falvak többsége nem ezekről a területekről kerül ki (ld. 5.1.1. fejezet, továbbá Wagner, 2012). Felix Wagner szerint az *„ökofalvak világszerte léteznek, de megjelenésük többségében industrializált nemzetekben történik, melyekre erős hatást gyakorol a nyugati kultúra”*. A harmadik világ megalkotott közösségeinek számontartását, a velük való kapcsolattartást a fentebb tárgyalt, általános problémák mellett a fokozott erőforráshiány, illetve a klasszikus agrárközösség és az ökofalu fogalma közti különbségtétel komplikáltsága is tovább nehezíti.

6.2.3. Ökofalu és ökológiai gazdálkodás

Noha egyértelműnek tűnhet, hogy az ökofalvak obligát mezőgazdasági módszere a biogazdálkodás, talán érdemes lehet rávilágítani egyes alapvető elv- és gyakorlatbeli összefüggésekre. Pócze Vilmos (Párthadász), a Krisna völgyi kertészet egyik vezetője a következőkben állapítja meg, miért szükséges az önellátásban (így amennyiben erre törekszik, az ökofaluban is) ökológiai termelést folytatni: *„A fő elvi ok, hogy mi a földet úgy tiszteljük, mint anyánkat, és nem szeretnénk mesterséges módszerrel kihasználni”*, és bár nagyüzemi

keretek között a biotermék előállítás (főként növényvédelmi és munkaerőt érintő) többletköltségekkel jár, „[...] ha valaki kisközösségi vagy családi méretben próbál élelmiszer-önellátást megvalósítani, akkor a bio mégiscsak sokkal olcsóbban előállítható” (Kun, 2012). Tehát a környezeti és gazdasági fenntarthatóság szempontjából egyaránt fontos az ökológiai módszerekkel történő élelmiszer előállítás. Még egyértelműbbé válik a viszony, ha az egyes ökofalu-definíciók elemeit hasonlítjuk össze az ökológiai gazdálkodás alapelveivel és definícióival.

<u>Gilman-féle definíció</u>	<u>Az ökológiai gazdálkodás főbb alapelvei</u> (Radics, 2006)
1. „ <i>emberi léptékű...</i> ”	„a mezőgazdasági termelők és családjuk számára jó megélhetést kell biztosítani”
2. „ <i>...teljesértékű település...</i> ”	„zárt gazdálkodási rendszer kialakítása, amely helyi forrásokat használ”
3. „ <i>...melyben az emberi tevékenység ártalmatlanul idomul a természetes környezetbe...</i> ”	„a mezőgazdasági tevékenységekhez kötődő szennyezések minimalizálása” „a gazdaságban tartott állatok fiziológiai és etológiai igényeinek kielégítése” „a vidéki környezet és nem mezőgazdasági élőhelyek megőrzése”
4. „ <i>...oly módon, amely támogatja az egészséges emberi fejlődést...</i> ”	„elegendő mennyiségű, magas tápértékű élelmiszer előállítása” (továbbá az 1. elemhez rendelt alapelv is ide illeszthető)
5. „ <i>...és amely a jövőben meghatározatlan ideig sikeresen folytatható.</i> ”	„a talajok hosszú távú termékenységének fenntartása” „a fosszilis energia használatának minimalizálása az egész gazdálkodási rendszerben” (továbbá a 3. elemhez rendelt alapelvek is ide sorolhatóak)

A fenti párhuzamokon túl a fenntarthatóság már tárgyalt dimenziói fellelhetőek az ökológiai gazdálkodás egyes megfogalmazásaiban, például az IFOAM alábbi definíciójában:

„Az ökológiai mezőgazdaság magában foglalja az összes olyan mezőgazdasági rendszert, amely *környezeti, szociális, gazdasági* szempontból egyaránt fenntartható.” (Roszik, 2009)

A fentiek természetesen csak formális összehasonlítások, azonban már ezekből is egyértelműen felfedezhető az a szoros ideológiai rokonság, mely főként a fenntarthatóság elemében összekapcsolja az ökológiai gazdálkodást az ökofalu jelenségével. Ennek ellenére a gyakorlatban ez az összefüggés nem mindig jut érvényre: bár a termelést folytató ökofalvak (az irodalmi adatok alapján) kivétel nélkül az ökológiai gazdálkodás (ezeken belül is gyakorta valamelyik „ortodoxabbnak” tekinthető irányzat) módszereinek, előírásainak megfelelő - még ha nem is feltétlenül tanúsított - agrártevékenységet űznek, sok közösség nem, vagy csak minimálisan alkalmazza az agrártermelés egyébként kézenfekvőnek tűnő eszközét saját gazdasági függetlenségének és fenntarthatóságának növelésére. A már említett Los Angeles Ecovillage-hez hasonló,

urbánus környezetben elhelyezkedő közösségek esetében nyilvánvalóan nem adódik lehetőség a nagy arányú étel-miszer-önellátás megvalósítására. Sok esetben azonban a rurális elhelyezkedésű ökofalvak sem helyeznek túl nagy hangsúlyt mezőgazdasági aktivitásukra.

Kasper 2008-as cikke 8 Egyesült Államok-beli ökofalu összehasonlító vizsgálatán alapul, melyek közül hét kifejezetten vidéki környezetben található. A vizsgált falvak területének átlaga kb. 182 ha, a legkisebb 28,35, a legnagyobb 708,75 hektáros. A be nem épített zöldterületek aránya 3 település esetén 85% és 90%, 4 esetén 90% és 95% között mozgott, egy falu esetében pedig 96% volt, melyek kitűnő aránynak mondhatóak. Ezzel szemben a tárgyalt 8 falu közül mindössze 1 állította elő a lakosok által fogyasztott étel-miszer több mint 50%-át, egy másik 21-50% között, két falu 6-20% között fedezte ilyenén szükségleteit, a többi pedig 5%-ban vagy az alatt teljesített. 61 (2008-ban már felállított) közösség halmazát vizsgálva az eloszlás a következő volt: 4 falu 50% fölött, 13 falu 21-50%, 15 falu 6-20% között, 26 falu pedig 5% alatt vagy egyáltalán nem fedezte saját étel-miszer-szükségletét (Kasper, 2008). A szerző ugyan kiemeli, hogy az alacsony produkcióval bíró közösségek lakosai is igyekeztek „tudatosan vásárolni” és elsősorban bioétel-miszereket bevinni ellátási rendszerükbe, az mindenképp figyelemre méltó, hogy a 182 hektáros átlagterületre jutó 101 főnyi átlagos lakosságszám mellett a legtöbb esetben csupán kiegészítő mértékű termelés folyt, miközben a területi és populációs nagyságrendjét tekintve egyaránt a halmazba illő Krisna-völgy, ha nem is teljes mértékben, de magas szinten folytat önellátást, nem csupán az étel-miszer-előállítás terén. Megjegyzendő, hogy a Kasper által vizsgált nyolc közösség közül hét explicit módon alkalmaz permakultúrás tervezési elveket. A szerző a kutatása anyagául választott csoportosulások válogatása közben elsősorban az *ecovillage*, *ecological* és *permaculture* kulcsszavak az önjellemzésben való előfordulását vette alapul, és figyelmen kívül hagyott olyan kifejezéseket (pl.: *land-restoration*, *nature*, *sustainability*) (Kasper, 2008), melyek szorosan kapcsolódnak az *ökofalu* fogalmi szférájához, és melyek a szűrésben való alkalmazása esetleg egy eltérőbb összetételű tárgycsoporthoz vezetett volna. Az értelmezés függvényében a belső igények kielégítésére termelő mezőgazdaság nem elválaszthatatlan eleme az ökofalvaknak, azonban a hosszú távon célként kitűzött ökológiai fenntarthatóság nélküle a már előzőekben (6.1. fejezet) említett okokból komoly akadályokba ütközhet. Természetesen a konkrét bírálathoz szükséges lenne a közösségek által birtokolt földterületek sajátosságainak ismerete. A fenti hiányosságok mindenesetre szembemennek az ösztönös várakozásokkal.

A Krisna-völgy gyakorlatrendszerében előforduló elemekhez hasonlóak sokaságával dolgozik a japán Konohana Family ökofalu. A közösséget szervező egyik alapvető kohéziós erő vallási-spirituális jellegű (a közösségnek konkrét felekezeti kötődése ugyan nincs, azonban egyértelműen buddhista ideológiával rendelkezik). A közösség állandó tagjai a Krisna-tudatúak által használt lelki nevekhez hasonló, bár inkább személyes, mint vallási jelentőséggel bíró „becenevet” kapnak a beilleszkedést és a beköltözés előtti élet hátrahagyását segítő. A lakók ovo-lakto-vegetáriánus módon táplálkoznak. William Brecher 2012-ben íródott cikke szerint a közösség számbeli jellemzői a következők voltak: az állandó populáció 81 fő, a földeken 217 -féle (konkrét rendszertani kategória nem derül ki) gyümölcs és zöldségnövény termesztése folyt, 14 különböző típusú rizs termelt 16 ha erre szánt területen. A szaporítóanyag nagy részét saját, fogott vetőmag tette ki. Az állatállomány 670 tojásáért tartott baromfiból, tejelő kecskenyájából, illetve huszonöt méhcsaládból

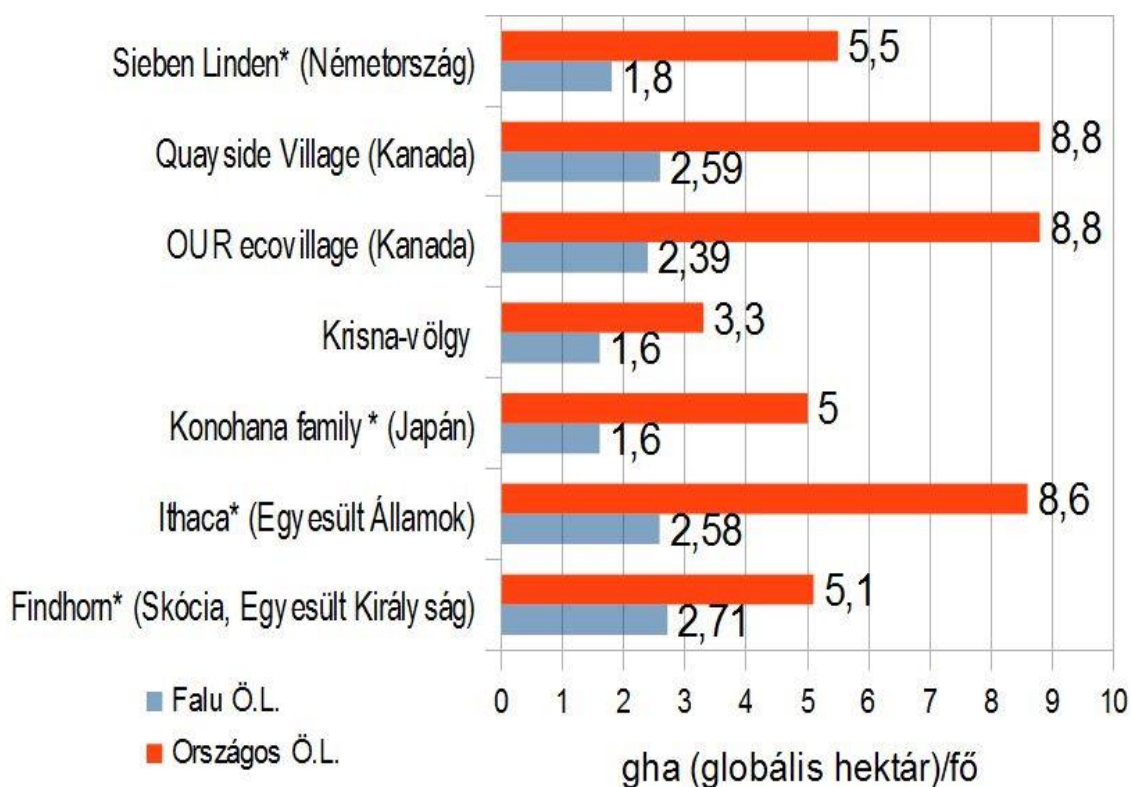
állt. Konohana Family a cikk állítása szerint egyes fűszereken, a són és a cukron kívül saját élelmiszer-szükségletének 100%-át fedezte. A falu egyik érdekessége a *Konohana-kin* nevezetű probiotikus készítmény univerzális alkalmazása: ezt egyaránt használják a talajtermékenység növelésére, valamint a lakosok által fogyasztva immunerősítőként is. A szerző számára kirívó mezőgazdasági gyakorlatként a mulcsozás, talajtakarás és a növénytársítás intenzív használatát említi (Brecher, 2012).

A permakultúrák tervezés településfejlesztésben való használatának hazai példája Gyűrűfű ökofalu. Gyűrűfűn 174 ha-nyi alapítványi tulajdonban lévő föld üzemel minősített biogazdaságként, és a lakosok magántulajdonában lévő kertekben (ugyan nem feltétlenül minősítve) szintén biogazdálkodás folyik. A Zselicben elhelyezkedő terület nagyjá, főként földrajzi adottságai miatt, jelenleg nem alkalmas szántóföldi művelésre, a földek legnagyobb részben legelőként és kaszálóként, illetve erdőgazdálkodásban kerülnek hasznosításra. A lakók tulajdonában álló kertek a klasszikus „háztáji” funkcióját töltik be, kiegészítő jelleggel, önellátásra termelnek, a kultúra és fajösszetétel, az állattartás itt igény szerint változik. Ezeken kívül „jelenleg négy-öt olyan gazdaság működik a faluban, amely a hagyományos értelemben vett mezőgazdasági műveléshez köthető” (Borsos, 2016). Ezek közül kiemelkedik egy 17 ha-os kecskefarm, illetve a hozzá tartozó sajtműhely, egy 23 ha-os vegyesgazdaság, gyümölcsültetvényekkel és fás-erdős legelőkkel (birkanyájával és baromfival), egy házi tehenészet, illetve egy 2012-ig egy azóta felszámolásra került vegyesnyáj (Borsos, 2016). A gyűrűfűi modell szemmel láthatóan eltér Krisna-völgy vagy a Konohana-family gazdaságaitól jóval kevésbé kommunális voltában, kiválóan példázza azonban, hogy a magántulajdon elemének erősebb jelenléte esetén, jóval „szekulárisabb” berendezkedés mellett, az egyes lakók a falu által történő teljes foglalkoztatottsága nélkül is bírhatnak a közösségek jelentékeny mezőgazdasági tevékenységgel.

6.2.4. Rendszerezés

Kijelenthető, hogy az ökofalvak számtalan irányból és módszeregyüttessel próbálják megközelíteni a fenntarthatóság, az egészséges közösségi lét és az emberi-természeti együttélés kérdéseit. A kritériumrendszer teljes hiánya azonban, mely a kérdést gyakorta egyszerűen az öndefinícióra redukálja – így kis túlzással „az a lehetőség szerint térbeli kiterjedéssel is bíró közösség ökofalu, amely annak vallja magát”, ld. Kasper válogatási kritériumai (Kasper, 2008) illetve a GEN adatbázisa – meglehetősen nehézkessé teszi az akár mezőgazdasági, akár egyéb tárgyú vizsgálatra érdemes faluközösségek szelekcióját. A Krisna-völgyről szóló fejezetekhez hasonlóan itt is kijelentendő, hogy az értékítélet nem a külső szemlélő feladata. Ennek ellenére tény, hogy a falvak között látható, mérhető különbségek állnak fenn a „sikeresség” terén. A mérés természetesen nem egyszerű, több, különféle változókra hangsúlyt fektető indikátor is létezik, melyek közül a legelterjedtebb talán az ún. *ökológiai lábnyom* érték. További mutatószámok például a *fenntartható gazdasági jólét mutatója* (*Index of sustainable economic welfare*; Borsos, 2016) vagy a társadalmi elégedettség mérésére szolgáló *Boldog Bolygó Index* (*Happy Planet Index* vagy *HPI*; Kun, 2017), melyek a maguk hátrányosságaival ugyan, de talán alkalmazhatóak lennének az ökofalvak teljesítményének jellemzésére. Az olyan hagyományos értékmérők, mint a GDP, rengeteg, a falvak szempontjából irreleváns tényezőt vizsgálnak, így számításuk legfeljebb közvetetten hasznosítható információkkal szolgálhat. Mivel az *ökológiai lábnyom* a leggyakrabban

elérhető index, és Krisna-völgy esetében is rendelkezésre áll, az alábbi összehasonlítás – nyilvánvaló hiányosságai ellenére - segíthet ez utóbbit valamelyest elhelyezni az ökofalvak nemzetközi palettáján.

5. ábra, Krisna-völgy és egyes külföldi ökofalvak, valamint anyaországaik ökológiai lábnyomának összehasonlítása (*az érték az aktuális országos érték az adott falu által megadott hányada alapján számolva)

Forrás: Global Footprint Network, 2017; Brecher, 2012; Giratalla, 2010; Tinsley és George, 2006; Sieben Linden, 2017; Ithaca, 2017; Kun, 2012

A mintahalmaz szűkössége nyilvánvaló, levonható azonban pár egyértelműnek tűnő következtetés. Az ökofalvak lakóinak ökológiai lábnyoma kisebb az országos lakosság átlagánál (átlagosan az országos 35,4%-a). A magasabb értékkel bíró országokban található falvak ökológiai lábnyoma nagyobb, mint az eleve alacsonyabb értékkel bíró országok falvaié (Findhorn kivételével, melynél az érték a legmagasabb). Ugyan csorbít az eredményen, hogy Krisna-völgy itt elsősorban fejlett, nyugati országok közösségeivel került összehasonlításra (ez utóbbi alól képez kivételt Konohana Family). Ugyan az országos lábnyomhoz viszonyított értéke magasabb (48%-a a magyarországi átlagnak) mint a legtöbb másik falué (itt megint csak Findhorn képez kivételt, melynek értéke kb. 53%-a az Egyesült Királyság átlagának), a Konohana Family-vel „holtversenyben” elért legalacsonyabb érték talán árulkodó lehet a somogyvárosi ökofalu sikerességét tekintve. Ennek fényében érdemes visszautalni arra is, hogy a két „legjobban teljesítő” falu egyaránt ideológiailag homogén, meghatározóan vallásos jellegű, lakosait teljes-értékűen foglalkoztatja, és az akár teljes ételkészítés-önellátásra is alkalmas mezőgazdasági berendezkedéssel bír.

A hazai falvak közti elhelyezkedését tekintve Krisna-völgy besorolása némileg egyszerűbbnek tűnik: az elérhető dolgozatok, saját kiadású művek és kutatói vélemények alapján a jelenséggel foglalkozók tábora a két legsikeresebb falunak egyöntetűen Krisna-völgyet és Visnyeszéplakot tekinti (Farkas, 2014) melyekhez jóval alacsonyabb lakosságszámmal csatlakozik harmadikként Gyűrűfű (Hári, 2008). A nyolcvanas évek végén - kilencvenes évek elején, a hazai „első hullámban” alakult galgahévízi Galgafarmról Borsos Béla Gyűrűfű-monográfiájában a következő olvasható:

„Sajnos az elsődleges cél, az ökofalu 2005-ben, 16 évvel a megalakulás után – annak ellenére, hogy a projekt elnyerte a Gaia International díját – azonban még mindig a fejlesztés, tervezés stádiumában volt, még mindig az infrastruktúra megalapozása volt napirenden, az első (nem lakó célú) épület építése folyt, és a falunak nem volt állandó lakója.” (Borsos, 2016)

Máriaalom, Gömörszőlős és az Ormánság Alapítvány az elérhető források alapján sikeresnek mondható kezdeményezések, arculatukban azonban valamelyest eltérnek a fenti három „klasszikus” faluprojektől (tevékenységükről szintén ld. Borsos, 2016). A 2010-től szerveződő, jelenleg hivatalosan Felkelő Nap Egyesület néven működő nyími közösségről valószínűleg korai lenne nyilatkozni, honlapjuk tanúsága szerint az alapítás óta sikeresen haladnak kitűzött céljaik elérése felé (Felkelő Nap Egyesület, 2017).

Egy működőképes kategorizálási rendszer felállításához talán célszerű lenne a fenntarthatósági dimenziók megközelítésének módjaiból kiindulni. Az ökonomiai aspektushoz kapcsolódóan figyelembe vehető faktorok az alapvető gazdasági stratégia, a bevétellel járó fő tevékenységi körök, a bevételek kezelése és megoszlása (vagyonközösség, részleges vagyonközösség, nincs vagyonközösség, csak közösségi befektetések vannak, stb.), a szociális és ökonomiai dimenziók metszetében a befektetésekről való döntéshozói mechanizmus lenne vizsgálható. Az általános döntéshozatali formát, kormányzási módot tekintve az autoritárius és demokratikus elemek közötti arányosságokat, valamint a szabályozások kiterjedtségét lehetne felmérni az egyes falvak esetében. Érdekes lehet az ideológiai elemek és az esetleges vallási elem felmérése. Ez ugyan látszólag nem szolgál közvetlen információval, a gyakorlatban azonban úgy tűnik, az erősen vallásos, ebből a szempontból homogén falvak nagyobb sikerrel üzemelnek (a Krisna-völgy mellett legsikeresebbnek tartott Visnyeszéplak esetében igen hangsúlyosan „faluvallás” a katolicizmus). A mezőgazdasági, illetve tágabb értelemben vett ökológiai szempontú vizsgálatra való alkalmasság felméréséhez következzen egy megközelítőleg sem teljes lista a figyelembe veendő faktorokról:

- Milyen jelentőséggel bír a falu felépítésében a mezőgazdasági termelés:
 - Nincs vagy minimális jelentőségű, pl.: Ithaca
 - A falu környezetéből adódóan kis jelentőségű, pl.: LAEV
 - Kiegészítő jellegű, teljes önellátás nem kitűzött cél, esetleg egyéb főprofilal, pl.: Sieben Linden
 - Nagy mérvű, elsődleges gazdasági elem, pl.: Gyűrűfű
 - Teljes vagy majdnem teljes önellátás, vagy ez mint rövidebb távon kitűzött cél, pl.: Konohana Family, Krisna-völgy
- Mely ágazatokkal, milyen arányban rendelkezik az érintett falu: szántóföldi növénytermesztés, állattenyésztés, kertészeti növénytermesztés, erdő-és vadgazdálkodás:

- Teljes körű, pl.: Krisna-völgy, Konohana Family
- Többelemű, pl.: Gyűrűfű
- Egyelemű, pl.: Los Angeles Ecovillage
- További, specifikus tevékenység, pl.: a drávafoki Ormánság alapítvány esetében hangsúlyos a gyümölcs-tájfajtákkal kapcsolatos munka
- Milyen struktúrájú, tulajdoni viszonyú a mezőgazdaság:
 - teljes mértékben közösségi
 - közösségi művelés és magánterületek egyaránt (Krisna-völgyben ugyan nem érvényes a „magánterület” fogalom, a házikertek miatt talán mégis ide tartozik)
 - csak magánterületeken folyik művelés, a közösségi zöldterületen agrártevékenység nem folyik
- Ökológiai-gazdálkodás és annak alkalmazott irányzatai, (itt számos egyéb variáció is létezhet, a lenti csupán pár példa):
 - Nem specifikus, nem a hatályos jogszabályok szerint értelmezett, de „vegyszermentes” gazdálkodás
 - Minősített vagy részben minősített ökológiai gazdálkodás, specifikus irányzat nélkül pl.: Gyűrűfű
 - Egyes irányzatok elemei vegyesen, de nem kizárólagosan alkalmazva pl.: Krisna-völgy
 - Permakultúra, illetve permakultúra mint településszervező elv pl.: Sieben Linden, Gyűrűfű

Ezek mellett nem csupán a mezőgazdaság, de általánosan az épített környezet tekintetében is beszélhetünk jellegzetes magatartásmintákról:

- Low-impact, könnyen rekreálható, „primitív” technológiai elemek alkalmazása, „aktív környezetgazdálkodás” (például Gyűrűfű építészetében, Krisna-völgy mezőgazdaságában)
- Nagy befektetést igénylő, hosszú távon megtérülő, fejlett technológiai elemek alkalmazása, melyek „passzív” módon redukálják a lakosság által jelentett környezeti terhet (pl. Ithaca, Id. Kasper, 2008)
- Legkorszerűbb, magas háttérigényű technológia széleskörű alkalmazása, kísérletfalvak (pl. Millennium City, Japán, Id. Brecher, 2012)

A fentiek mellett még számtalan osztályozási kategória elképzelhető. Nem szabad azonban szem elől téveszteni azokat a problémákat, melyekről már szó esett az ökofalu-mozgalom nagyságrendjének felmérésével kapcsolatosan. Noha a külső szemlélőben felmerülhet a vizsgálat, a rendszerezés és a megértés szándéka, az ökofalu sokszor éppen a végletekig vizsgált, rendszerezett és értett világból történő kiszakadás, egy alternatíva nyújtásának kísérlete.

7. Következtetések

A tárgyalt közösségi formát az ökofalvak világának nagy diverzitása egyaránt teszi kívánatos és nehézkesen megközelíthető vizsgálati tárggyá. Míg a társadalomtudományok szemszögéből kutatásra alkalmas aspektusokkal látszólag szinte minden megalkotott közösség rendelkezik, a természet- és agrártudományos perspektívából érdekes falvak kiválogatása már kevésbé egyszerű: az ökológiai elem, noha megnevezett célként kivétel nélkül előkelő helyen szerepel a falvak programjában, a gyakorlatban sok helyütt a fontossági sorrend végére szorul. A természeti környezet aktív védelme, a tudatos és etikus tájalakítás csupán az ökofalvak egy részénél jelent alapvető formáló-erőt, míg több példa is mutatja, hogy helyenként az ökológiai fenntarthatóság ideája csaknem kizárólag a konvencionális életmód és az emberi jelenlét negatív hatásait redukáló, már önmagukban is "kérdéses fenntarthatóságú" technikai megoldások alkalmazásában érvényesül.

Noha a különféle megfogalmazások elemeit jelentő célkitűzések tökéletesen összeegyeztethetőek az ökológiai gazdálkodás alapelveivel, az "ökofalu" a fentiek tekintetében végletesen lazán használt fogalom: a szinte tökéletes fenntarthatósági szinten üzemelő kommunák és az ugyan jószándékú, de leginkább látszatmegoldásokkal és minimális kompromisszumkötési hajlandósággal dolgozó kezdeményezésekre egyaránt alkalmazható és alkalmazott. Ezek fényében talán nem meglepő az egyes hazai közösségek részéről érzékelhető, a *Magyar Élőfalu Hálózat* elnevezésben is tetten érhető távolságtartás a kifejezés használatától.

A dolgozat elsődleges tárgyát jelentő Krisna-völgy, említett visszalépései és hiányosságként is értelmezhető sajátosságai ellenére láthatólag az ilyen jellegű közösségek "élmezőnyébe" tartozik. Egzakt ökológiai sikerei mellett felbecsülhetetlen fontosságú előnye sok más ökofalval szemben, hogy egy olyan vallás- és kultúrával rendelkezik, amelynek alapzattal, egy olyan kulturális vázzal bír, melyek fényében a környezeti fenntarthatóság elérése nem kényszerű vagy kötelességet, sokkal inkább a természetes létállapotot és az ebből adódó fejlődési lehetőséget jelenti. Érzékelhető azonban, hogy még egy ilyen mélyen, több síkban stabilizált rendszer szervezete sem immunis az emberi tényezőből adódó sérülésekkel szemben.

Az ökofalvak a fenntarthatósági dimenziókat érintő gyakorlatainak szélesebb körökben való elterjedése a távoli és bizonytalan jövő kérdése. A "változás ágensei"-ként való értelmezés (Albrecht, 2016) a korunkban fennálló politikai, gazdasági berendezkedések és társadalmi jelenségek közepette talán túlzóan optimista álláspontnak tűnhet.

"[...] a világ mezőgazdasága, és benne a magyar mezőgazdaság, válaszút előtt áll: az iparszerű, nagy mesterséges energiaigényű, erősen kemizált és automatizált mezőgazdaságé-e a jövő, vagy a környezetvédelmi szemléletű gazdálkodásé, amely stratégia-, rendszer- és szerkezetváltás révén a környezet terhelhetőségét, érzékenységét, termelési adottságait, valamint a mezőgazdaság egyéb, környezeti, tájképi, regionális, foglalkoztatási, szociális, kulturális, életminőségi feladatait is figyelembe veszi." (Borsos, 2016)

Az erős mezőgazdasági jelleggel bíró ökofalvak jelentősége talán ezen választás tükrében tűnik a legeggyértelműbbnek. A sokszor még a törvényileg szabályozott ökológiai gazdálkodás kereteit is továbbgondoló falvak a marginális álláspont és a fősodorból kivesző értékek rezervátorai lehetnek – jelentsen a rezervált érték felhalmozott tudást és technológiai háttérrel (mint az ökrös talajművelés esetében, Krisna-völgyben), növényanyagot (mint az Ormánság alapítvány gyümölcs-tájfajtaival való munkája esetén), vagy a

gyakorlatok komplex rendszerében, magas szinten megvalósított önellátást. Ezek már önmagukban is érdemesek lehetnek a további, behatóbb tanulmányozásra.

Az interdiszciplinaritás távolabbi területeire mutató, nehezebben megragadható kérdéseket vethet fel a fentiek mellett a vallásideológiai fenomének és az önellátó gazdálkodás kapcsolata. Annak ellenére hogy jelen dolgozat szűkös mintahalmazzal dolgozott, ez a kapcsolat több falu esetében is igen hangsúlyosnak tűnik.

Az ökofalvak rendszerezésének, számontartásának, osztályozásának kérdései lehet, hogy pusztán a vizsgálat tükrében létező problémák. Figyelembe veendő az a már említett tényező, mely a megalkotott közösségek alapvető tulajdonságaiból (lokalitás, a függetlenedésre való törekvés, a tagadás eleme) adódik: uniformizált megoldásegységek, feltételrendszerek és a csoportosítás lehetőségeinek kutatása az ökofalu-jelenség elválaszthatatlan sajátosságai miatt csak mesterséges és tökéletlen fogalmi keretalkotást eredményezhet – bizonyos tekintetben már az *ökofalu* kifejezés is ilyen keretalkotás eredménye.

8. Összefoglalás

Dolgozatom során az ökofalvakkal illetve megalkotott közösségekkel foglalkoztam. A fő kérdések a mezőgazdasági tevékenység szerepére, valamint tágabb értelemben a fenntarthatóság problémájára vonatkoztak a nevezett közösségek esetében:

- Mennyiben valósul és mennyiben valósulhatna meg az ökológiai fenntarthatóság a nevezett közösségekben?
- Milyen módszerekkel igyekeznek elérni vagy fokozni ezt a fajta fenntarthatóságot?
- Milyen jelentőséggel bír ezen igyekezetben az élelmiszer-önellátás megvalósítására való törekvés illetve az ökológiai gazdálkodás gyakorlata?
- Mennyiben alkalmasak a közösségek agrártudományi szempontú vizsgálódásra?

Munkám jórészt szakmai gyakorlatom a somogyvámosi Krisna-völgyben töltött szakaszában szerzett tapasztalatokra épített. Ezen tapasztalatok a vonatkozó irodalmi forrásokban fellelt információkkal kerültek összevetésre.

Az Irodalmi áttekintés keretében röviden ismertetésre került a megalkotott közösségek története, a nemzetközi ökofalu-mozgalmat valamelyest összefogó Global Ecovillage Network és a hazai kezdeményezések alkotta Magyar Élőfalu Hálózat tevékenysége. A definíciókról és összehasonlításukról, az esetleges kritériumrendszerek illetve a közösségi-fenntarthatóság modelljeiről szintén e fejezetben esik szó.

Krisna-völgy mezőgazdaságának (különös tekintettel a falu zöldségkertészetére) ismertetésére részben az általam 2016 júniusa és júliusa során ott töltött öt hét tapasztalatai alapján került sor. A gazdaság leírása mellett a közösség (szűkebb értelemben a somogyvámosi közösség, tágabb értelemben a Krisna-tudatot gyakorlók összessége) ideológiai álláspontjának, vallásgyakorlatának a mezőgazdasági tevékenységre és a környezetkímélő szemléletmódra gyakorolt hatásaira is igyekeztem kitérni. Az ottlétem alatt érzékelt vagy érzékelti vélt erősségek, hiányosságok és lehetőségek sorát egyrészt az önellátásra, másrészt a fenntarthatóságra való feltételezett törekvés fényében próbáltam összeállítani. Rövid fejezetekben a fenntarthatóságot érintő, nem-mezőgazdasági jelenségek is tárgyalásra kerültek.

Krisna-völgy leírását és elemzését követően a nemzetközi és hazai ökofalvokról az elérhető irodalmi források alapján nyert információk kerültek ismertetésre, részben a somogyvámosi közösség gyakorlatrendszerére és az általuk eddig elért eredmények kontextusba helyezésének céljával, részben a fent már említett kérdések további kibontásának érdekében.

9. Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet nyilvánítani konzulensemnek, Dr. Gál Izórának a dolgozat megírása közben nyújtott segítségéért és támogatásáért, továbbá az Öko-völgy alapítvány munkatársainak, Krisna-völgy lakosainak és vezetőségének, hogy szakmai gyakorlatom során közvetlenséggel és türelemmel láttak vendégül. Közülük külön köszönettel tartozom Bálamodaka dásznak (Antal Balázsnak), a krisna-völgyi közösségi zöldségkertészet vezetőjének, aki az ott töltött hetek alatt a szakmai koordináció és segítségnyújtás mellett idejét nem kímélve igyekezett rálátást biztosítani a közösség kulturális és vallási életére.

10. Irodalomjegyzék

1. ALBRECHT, S. 2016. Ecovillages as Change Agents of Societal Transformation - Exploring a framework to assess their transformative impact. Berlin. Humboldt-Universität zu Berlin. Faculty of Life Science.
2. ASSADOURIAN, E. 2008. Engaging communities for a sustainable world. In: STARKE L. (szerk.) State of the World 2008: Innovations for a Sustainable Economy. Washington D.C. The Worldwatch Institute. p. 151-165.
3. BANYÁR M. 2005. Varṇāśrama-dharma: a védikus társadalom alapelvei és működése. In: Tattva. 8. évf. 1. sz. p.53-62.
4. BORHIDI A. 2003. Magyarország növénytakasulása. Budapest. Akadémiai Kiadó.
5. BORSOS B. 2016. Az új Gyűrfű. Budapest. L'Harmattan kiadó.
6. BRECHER, W.P. 2013. Sustainability as Community Healing in a Japanese Ecovillage. In: Electronic Journal of Contemporary Japanese Studies. 13 évf. 3. sz.
7. CHITEWERE, T. 2006. Constructing a Green Lifestyle. Consumption and Environmentalism in an Ecovillage. State University of New York.
8. DAWE, N.K., RYAN, K.L. 2003. The Faulty Three-Legged-Stool Model of Sustainable Development. In: Conservation Biology. 17 évf. 5 sz. p. 1458-1460.
9. FARKAS J. 2014. „Kicsi kis hősök”. Az ökofalu-mozgalom története és gyökerei. In: Kovász. 18. évf. 1-4.sz. p. 43-66.
10. GILMAN, R. 1991 The Eco-Village Challenge, In: In Context. 29 sz. p. 10-15.
11. GIRATALLA, W. 2010. Assessing the environmental practices and impacts of intentional communities: An ecological footprint comparison of an ecovillage and cohousing community in Southwestern British Columbia. Vancouver. The University of Alberta.
12. HÁRI B. 2008. Magyarországi ökofalvak fenntarthatósági jellemzése és értékelése, továbbá területfejlesztési szempontú vizsgálatuk. Diplomamunka. Budapest. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Természettudományi Kar. Földrajz- és Földtudományi Intézet.
13. IZMÉNYI É. (szerk.) 1998. Somogy Megye Kézikönyve. Budapest. SZÜV-CEBA Kiadó.
14. KASPER, D.V.S. 2008 Redefining Community in the Ecovillage. In: Research in human ecology. 15 évf. 1 sz. p. 12-24.
15. KUN A. (szerk.) 2012. Beszélgetések az önellátásról 1. köt. Somogyvámos. Öko-völgy alapítvány.
16. KUN A. (szerk.) 2017. Beszélgetések az önellátásról 3. köt. Somogyvámos. Öko-völgy alapítvány.
17. KOVÁCS L. 2010. „Egyszerű élet, emelkedett gondolkodás” - Esettanulmány a Krisna-völgyi hívők környezettudatosságáról. Miskolc. Miskolci Egyetem. Bölcsészettudományi Kar. Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet.
18. LÁNCZI D. CS. 2009. Autonómia-kísérlet a somogyvámosi Krisna-közösségben, a Krisna-völgy ökológiai lábnyoma. Szakdolgozat. Budapest. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Természettudományi Kar. Földrajz- és Földtudományi Intézet.

19. MEIJERING, L. (2006): Making a place of their own. Rural intentional communities in Northwest Europe. Utrecht, Royal Dutch Geographical Society. Groningen. Faculty of Spatial Sciences. University of Groningen.
20. MEIJERING, L. 2012. Ideals and Practices of European Ecovillages. In: ANDREAS, M. és WAGNER, F. (szerk.) Realizing Utopia: Ecovillage Endeavors and Academic Approaches. RCC Perspectives 2012. évf. 8. sz. p. 31-41.
21. METCALF, B. 2012. Utopian Struggle: Preconceptions and Realities of Intentional Communities. In:
22. ANDREAS, M. és WAGNER, F. (szerk.) Realizing Utopia: Ecovillage Endeavors and Academic Approaches. RCC Perspectives 2012. évf. 8. sz. p. 21-30.
23. PÉCZELY GY. 1998. Éghaljtán. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.
24. RADICS L. (szerk.) 2006. Ökológiai gazdálkodás a felsőfokú szakképzés hallgatói számára. Budapest. Szaktudás Kiadó Ház.
25. STEFANOVITS P., FILEP GY., FÜLEKY GY., 1999. Talajtan. Budapest. Mezőgazda Kiadó.
26. TINSLEY S., GEORGE H. 2006. Ecological Footprint of the Findhorn Foundation and Community. Forres. Sustainable Development Research Centre.
27. VON GLASENAPP, H. 1981. Az öt világvallás. Budapest. Gondolat.
28. WAGNER, F. 2012. Ecovillage Research Review. In: ANDREAS, M. és WAGNER, F. (szerk.) Realizing Utopia: Ecovillage Endeavors and Academic Approaches. RCC Perspectives 2012. évf. 8. sz. p. 81–94.

Elektronikus források

1. KUN A. 2017. Klímadiagram - 2016. Öko-völgy Alapítvány.
2. elérhetőség: <http://okovolgy.hu/klimadiagram-2016/>
3. KUNZE, I., AVELINO, F. 2017. Research Literature on ecovillages. Global Ecovillage Network. elérhetőség: <https://ecovillage.org/our-work/research-ecovillages/>
4. MAGYAR ÉLŐFALU HÁLÓZAT. 2017. MÉH e-HÍRLEVÉL 88. szám. elérhetőség: http://elofaluhalozat.hu/eMEH_88.php
5. NEMZETI ADÓ ÉS VÁMHIVATAL. 2015. Szja 1%-os kimutatások a civil szervezetekről, az egyházakról és a kiemelt költségvetési előirányzatokról rendelkező év szerint. NEMZETI ADÓ ÉS VÁMHIVATAL. 2016. Közlemény a 2015. rendelkező évi, technikai számmal rendelkező bevett egyházak és a kiemelt költségvetési előirányzat részére tett érvényes felajánlásokról.
NEMZETI ADÓ ÉS VÁMHIVATAL. 2017. Közlemény a 2016. rendelkező évi, technikai számmal rendelkező bevett egyházak és a kiemelt költségvetési előirányzat részére tett érvényes felajánlásokról.
elérhetőség: https://www.nav.gov.hu/nav/szja1_1/egyhzak_kiemelt_koltsegetesi_eloiranyzatok

6. PAIS, N. 2015. GEN History. The History of the Global Ecovillage Network: 1991-2015. Global Ecovillage Network.

elérhetőség: <https://ecovillage.org/gen-history/>

7. ROSZÍK P. 2009. Az ökológiai gazdálkodásról gazdáknak, közérthetően. Biokontroll Hungária Nonprofit Kft.

elérhetőség: <https://www.biokontroll.hu/>

A Somogyvámosról készült műholdfelvételek a Google Maps TM használatával kerültek lekérésre. A vonatkozó koordináták: 46°34'02.2"N 17°41'50.0"E

A *Global Footprint Network* által közzétett, az egyes országok ökológiai lábnyom értékeire vonatkozó adatok elérhetősége: <https://www.footprintnetwork.org/countries/>

Egyes szervezetek és ökofalvak extenzíven használt weboldalai:

Global Ecovillage Network: <https://ecovillage.org/>

Felkelő Nap Egyesület: <http://felkelonap.hu/>

Magyar Élőfalu Hálózat: <http://www.elofaluhalozat.hu>

Ecovillage Ithaca: <http://ecovillageithaca.org/>

Ökodorf Sieben Linden: <https://siebenlinden.org/>

Öko-völgy Alapítvány: <http://okovolgy.hu/>

SZAKDOLGOZAT LEADÁSI NYILATKOZAT

Alulírott *Gubicza Gábor* (Neptun-kód: *QES9EJ*) nyilatkozom, hogy a *Fenntarthatóság és önellátás kérdései Krisna-völgy és a nemzetközi ökofalu-mozgalom kapcsán* címen benyújtott szakdolgozatom saját szellemi termékem. Tudomásul veszem, hogy a Dékáni Hivatalban határidőben történő bemutatás nem jelenti dolgozatom szakmai és tartalmi elfogadását.

Budapest, 2017.11.13.

Hallgató aláírása